

SNOVANJA

Kranj, 18. aprila 1978 – št. 3, I. XII

Vsebina

34. stran:

*Jana Beravs
Pesmi*

35. stran:

*Vida Dežman
Projekt
skupine 77
ali novi
konceptualizem
v likovnih
prizadevanjih*

37. stran:

*Edo Torkar
Potovanje
na Kubo*

38. stran:

*Denis Poniž
Zapis
in poezija
zapisa*

40. stran:

Janis Koridis

41. stran:

*Tomaž Iskra
Mesečniki*

42. stran:

*Janez Šmitek
Fužinska
in občinska
uprava*

46. stran:

*France Bratkovič
Zapiski
z dijaškega
stojišča*

47. stran:

*Črtomir Zorec
Spominska soba
Simona Jenka
v Kranju*

Egidij Gašperšič

K razmišljanjem o odnosih v amaterizmu in do amaterizma

Za družbo, ki naj bi ne žvela enostransko, temveč imela bogato razvito življenje sodobnega časa, bi bilo najbolj prav, da bi čimveč njenih članov v prostem času prepevalo, igralo, pesnilo, recitiralo, slikalo, telovadilo, tekmovalo ali le nastopalo oziroma tudi le zase doma uživalo. Dokler gre za tako domačo aktivnost, odpade ocenjevanje, primerjanje in kritika. Kdorkoli pa kot posameznik ali v skupini nastopi v javnosti, lahko pričakuje marsikaj. Dobro in slabo.

Vemo, da skoraj večina pevskih revij ni tekmovalnih. Seveda pa je povsem naravno, da se zbori kljub temu zanje po svojih močeh kar najbolje pripravijo, saj se želijo čimboljše postaviti pred poslušalci. Le-ti dostikrat niso prav nič prizanesljivi, nasprotno, kar zahtevni sodniki so. Morda se k njihovim ocenam včasih priključijo tudi nekateri zunanji, neglasbeni momenti, vezani na poznanstva, simpatije, lahko tudi na nepriznavanje znancu ali sosedu, da bi bil sposoben kaj prida pokazati. Tu seveda prihaja do krivic, ki si jih ljudje med seboj prizadejamo.

Med njimi so take, ki niso storjene vede in namenoma, pa bolijo. Kaj šele take, ki so premišljene zaradi nevoščljivosti, zlobe, sovraštva in podobnih slabih lastnosti medsebojnih odnosov! Pa menda niti ni zelo redek pojav, da nekateri v takem početju pošteno uživajo.

Brez ocenjevanja dosežkov, brez medsebojnega primerjanja seveda ne gre. Tudi takrat ne, ko ni tekmovanja. Toda kdo in kako naj ocenjuje? Kakšni naj bodo kriteriji, ki bodo zadovoljili vse? So taki sploh možni? Mogoče pa so, a smo si ljudje tako različni, da je zame dobro, kar je zate slabo, seveda pa tudi nasprotno. Ni tako samo v umetnosti, v glasbi. Še daleč ne.

Kako pri amaterjih, nastopajočih in ocenjujočih? Ničkolikokrat je bilo že ugotovljeno, da je čas najpravičnejši razsodnik. Toda ta je počasen in velikokrat pozen in prepozen – posmrten. V življenju je pa tako, da ocenjevanje poteka hkrati z dogajanjem. Ocenjujemo vsi, ki smo kakemu dogajanju priče: nekdo le zase, drugi med štirimi očmi,

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

tretji javno, četrti za hrptom itd. Vse izrečene besede, ki pridejo v javnost, imajo odmev in vpliv na odnose med izvajalci in poslušalci ali gledalci. Najbolj odgovorno nalogo imajo žirije, ki naj razvrščajo, kolikor objektivno pač morejo, ali pa tisti, ki svoje ocene napišejo in jih objavijo v časopisu, na radiu in televiziji. Zapisana beseda ima dostikrat drugačen učinek od povedane, in to je še dodatna težava, kajti marsikdo začne brati tudi med vrsticami, razpreda misli po svoje in jih konec koncev pripíše piscu. Pa smo na eni od poti, po kateri — kot vemo — nastane slon iz muhe.

Brez števila dilem preveva ocenjevalca, saj ni nobenih absolutnih meril, po katerih bi dejavnost razvrstili glede na dosežene centimetre, metre, kilometre, dekagrame, kilograme, višine, daljave in podobno. Kako ocenjevati amatersko v primerjavi s poklicnim delom, kako našo slovensko s svetovno? Do kakšne mere upoštevati razmere, ki vplivajo na kakovost dela? In zakaj sploh primerjanje? Kadar ne gre za tekmovalje, takrat samo zaradi stremljenja, naj bi slabši težili hiteti za boljšim! Dobronamerna, svetujoča kritika naj bi bila eno od sredstev napredka.

V splošnem je najbrž možno reči, da so razmere za amatersko kulturo še slabše kot za poklicno, ki pa tudi z njimi ni in ne more biti zadovoljna. Ni denarja, ni kadrov, ni prostorov. Dostikrat beremo in poslušamo, da tudi ni zanimanja tistih, ki jim je kultura namenjena. To bo najbrž skrb najširše družbe, predvsem pa sistema vzgoje in izobraževanja. Slabše razmere so torej dejstvo, ki ga ni moč prezreti in zanemariti. Seveda pa bi bilo zmotno, kadar bi se amaterji sklicevali na slabše možnosti in se kar prehitro zadovoljili z doseženim. Ker ni na voljo drugega, se je treba opreti na močno in vztrajno voljo tistih, ki imajo veselje do dela — to nikakor ne pomeni kaj lahkotnega, ampak predvsem resen odnos do dela. Pomembno življenjsko pravilo vsake kulturne sredine bi moralo biti iskanje svojega mesta v najširšem okolju. Kdor se zapre v svoj kraj in v svoj prav, ta sam sebe izolira in si zapre pot naprej v svet. To tudi pomeni, da ni dovolj, če iščemo svoje mesto v slovenskem kulturnem prostoru. Treba je iti dalj po svetu, ki zmore in nudi marsikaj. Izgubil pa se bo pri tem tisti, ki bo zanemaril izvorno, ljudsko izročilo svojega naroda. Toda — to široko primerjanje postavi nove, še dosti zahtevnejše kriterije.

Četudi jih sprejmemo, pa to še ne bo samo po sebi rodilo sadov. Ustavilo se bo pri problemu, o katerem se govori, kjerkoli in kadarkoli teče beseda o kulturi, ne glede na zvrst. Kadri so to seveda! Različna prizadevanja še niso bila prida uspešna, pri čemer pa je treba vedeti, da gre za zamotane vozle.

Velika večina slovenskih zborov ima drugačne cilje in steze do njih. V nemajhni meri vplivajo nanje sporedi nastopov najboljših naših oktetov in zborov. V radijskih oddajah in na javnih nastopih ugotavljamo, da imamo nekaj pesmi, ki jih prepevajo prav vsi zbori, ker jih pač pevci radi pojejo, poslušalci radi poslušajo. Kako so te pesmi zapete, pa je seveda odvisno od izvajalskih zmožnosti posameznih zborov in dirigentov. Uspešnejši so tisti, ki svoj repertoar bogatijo tudi z manj znanimi, a zato ne manj vrednimi pesmimi; tisti, pri katerih ima umetniški vodja poleg znanja še druge sposobnosti, da lahko interpretacijam tudi pri znanih pesmih vtisne nekaj svojstvenih potez, s čimer se reši enoličnega posnemanja interpretacij vzornikov; končno so uspešnejši tisti, ki ob primernih možnostih poskrbijo, da se zbor pred-

vsem s celovečernimi samostojnimi nastopi kali v sposobno vokalno skupino, za katero so vedno značilne nekatere posebnosti v izbiri pesmi, v izvedbi, v glasovnem izrazu, skratka v poustvarjalnosti kot celoti. Ta pot ni lahka, ima svoje zakonitosti, je pa tudi vezana na že povedano: tak zbor mora računati na to, da bodo strokovnjaki in laiki v njegovem delu vedno našli tudi dosti slabosti in ga v tem primerjali z drugimi, seveda najraje z boljšimi.

Menda ne dvomimo, da smo lahko veseli prav vsakega zbora, ki zbere ljudi in jih v skupnem delu pripravi za nastop pred javnostjo. Toliko bolj smo veseli, če v tem nastopu začutimo zadovoljstvo na odru in v dvorani. Kdor ima kakšno odgovornost za razvoj naše družbene kulture, pa bo v nastopu iskal še dodatne pozitivne lastnosti.

Jana Beraus

Pesmi

BREZ CENE

*Prodajali smo svetlobo po kosih.
Ponujali smo svetlobo tisočernih sonc.
Včeraj so trkali na vrata kupci,
dobri ljudje z dobrimi očmi.
In oči so sijale vedra hrepenjenja.
Nikjer žalostnih senc ni bilo.
Le jutro ožarjeno je mimo šlo.*

*Kupci so šli, za njimi je ostala
svetloba po kosih iz sonc.
Ker je danes v jutri spremenjeni
čas, smo se prodajalci spremenili
v cenilce, iz številke smo stkali
vrata in kupci trkajo nanje kot
bi iskali svetlobo tisočernih sonc.*

*Odpremo jim, prodamo svetlobo po
atomskih kosih in potem gledamo
skozi okna za zavesami skriti
kako odnašajo košaro s svetlobo,
stkano iz tisoč rožnatih niti.*

PO TRAVI

*Na križišču življenja
se nov čas začelja.
Če sem prehodil pot,
začel bom s korakom
spet v pomladni travi.
Na križišču življenja
sonce me spremlja.
Dež me biča v lica
in kakor prepelica
pedpedikam med razori
sveže preoranih njiv.*

*Sonce me spremlja,
iz višine gleda me.
Morda zato ne more
čutiti z mano in ne
sliši za bolečine.*

*Dež me spremlja
na prstene peruti
padajo kaplje in
tudi dež ne more
čutiti bolečine.*

*Na križišču življenja
se nov čas začelja.
Navzgor in navzdol
vodijo stopnice, v
zeleni travi skrite.
To naj bodo stopnice
želja in hrepenjenja.
Če sem prehodil
dolgo ali kratko pot,
začel jo spet bom
v zeleni travi.*

Vida Dežman

Projekt skupine 77 ali novi konceptualizem v likovnih prizadevanjih

(Ob razstavi Andreja Loca, Ignaca Primožiča, Božidarja Šinkovca in Braneta Povaleja v tržiškem paviljonu NOB)

Poleg galerijskih prostorov v paviljonu NOB so v Trzinu še manjši, a prikupni prostori za občasno razstavno dejavnost, in to v obnovljeni in restavrirani Kurnikovi hiši. V zadnjih dveh letih so se pri skupnem delu v tej hiši srečavali in našli štirje študentje različnih študijskih smeri, ki so se poleg drugega ukvarjali tudi z organizacijo likovnih razstav. To delo pa jim ni zadoščalo, niti jih ni zadovoljevalo. Hoteli so soljudem tudi predstaviti svoja spoznanja, do katerih so prišli ob delu in študiju. Ze znane predstavitve in običajni načini likovnih rešitev jim niso bili dovolj ustrezni, želeli so dati likovnim stvaritvam nove kvalitete, s katerimi je moč likovna dela podoživljati v gibanju.

V letu 1977 je ob skupnem delu in študiju nastala skupina, ki jo sestavljajo študent ekonomske fakultete Andrej Loc, dipl. ing. arch. Ignac Primožič, študent umetnostne zgodovine in etnologije Božidar Šinkovec in študent na likovnem oddelku pedagoške akademije Brane Povalej. Po letnici nastanka si je skupina vzdela tudi svoje ime.

V osnovi predstavlja razstava mrežnico človeškega očesa. Razstavljalci so se za ta motiv odločili zato, ker je prav oko instrument vidne zaznave. S pomočjo očesa poskušamo registrirati svet okrog sebe in subjektivno doživetje čim bolj uskladiti z objektivnim stanjem.

Zelena barva kot nosilec ideje, naravnega, organskega je skupaj z mrežnico enotno sporočilna. Gradacija mrežnice sega od normalne organske danosti do strukturnega izkrivljanja, ki je dosežena s stopnjevanjem različnih odtenkov zelene barve. Organizem projekta kot prisposoba problematične sodobnosti in sveta prepolnega negativnih pojavov kot so: v zraku viseča grožnja svetovnega spopada, ekološka ogroženost, stehnziranost, preokupacija s problemi banalne vsakdanjosti, degeneracija sodobnega potrošniškega modela človeka, se začne zaradi uničujočih klic, zaradi negativnosti razkrajati in na koncu procesa doseže stopnjo dokončnega razkroja, propada, uničenja. Globlja sporočilnost tega procesa degeneracije nam jasno nakazuje, da vodijo nakopičene negativnosti do katastrofalnega in nesmiselnega konca. Je opozorilo, ki vpije po očiščenju vseh negativnih elementov, po prenehanju prizadevanju izboljšati in osrečiti ljudi in svet.

Poseben pomen ima postavitve ogledala na ključno mesto v plašč projekta. Do tega mesta je razkroj organizma komaj opazen, nenevaren in neproblematičen, medtem ko se od ogledala naprej uničevalni proces vrši pospešeno do končne črne ploskve.

Ogledalo je v odnosu do opazovalca medij povezanosti s projektom. Gledalec, ki se zagleda v ogledalu, se avtomatično identificira s projektom, je neizbežno vpleten vanj. Postane del projekta. Tudi opazovalec naj bi bil prizadet ob procesu destrukcije, minevanja, končnosti.

Ce bi v katerekoli umetnosti opustili račun, merjenje in primerjanje, bi tisto, kar ostane, bilo bore malo.

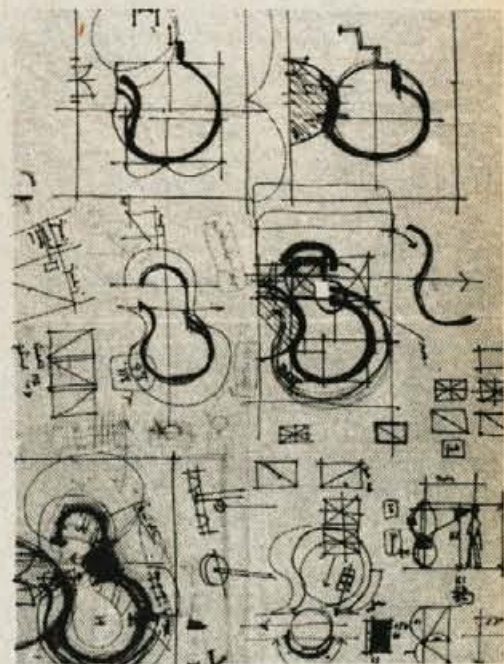
(Plato, Philebus)

Oris arhitektonske kompozicije:

Proporcijski ključ in kompozicija barv ter tekstur.

Arhitektonska kompozicija sledi vsebinski-literarno scenarijski fakturi. Iracionalnost ideologije pa je obvladovana s proporcijskim sistemom zlatega reza.

Gre za dva prostorska valja (tlorisna kroga), katerih premera sta v medsebojnem odnosu 1:618:1.

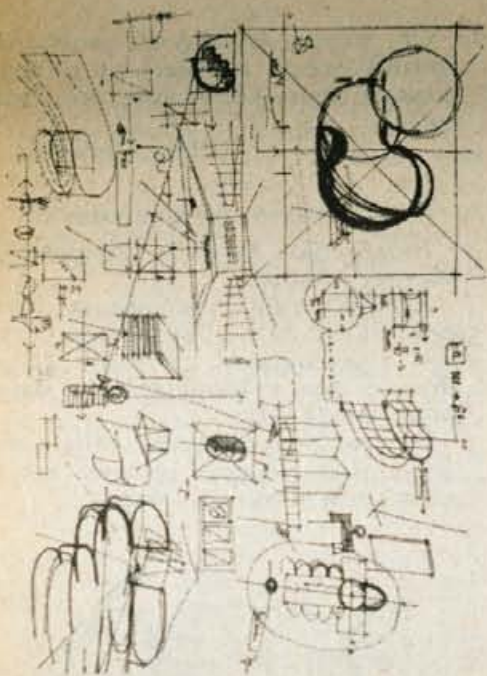

Medsebojni stik (predor) teles ustvarja dve vbočeni ravnini, ki predstavljata neke vrste lijakasta vhoda. Sprednji je dejanski »vhod« v notranjost s plaščema valjev omejenega prostora, ki predstavlja neki posebljen miljejski prostor izrazito estetske narave. Drugi stik označuje pomembnost ideološke transformacije in postavitev ogledala kot specifičnega medija oformljenega plašča. Odnosnost in komparativnost ideoloških polaritet je vzporedno izražena z gradiranostjo zelenih tonov.

Z navedenimi dejstvi je ustvarjen neki nov prostor v prostoru, ki vzpostavlja specifičen odnos na relaciji opazovalec opazovano, saj se v korelacijo vpletajo vedno novi in zanimivi pogledi prostorov tako zunanjega kot notranjega plašča, ki sta razpeta med opazovalca in ostenje paviljona.

Ta videnja pa omejujejo v zeleno črne horizonte preoblečene ravnine,

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

ki z barvitostjo in teksturami izpričujejo in vrednotijo opisani artefakt.

Približevanje bi lahko deklarirali z dvema tezama o socializaciji in demokratizaciji umetnosti.

Znotraj pojma socializacije bi bilo potrebno omeniti predvsem podružbljanje umetnosti, ki je naravnana k osmišljanju in vrednotenju umetnosti kot kulture našega vsakdana.

Demokratizacija pa je lahko uresničljiva z uvedbo participacije. (Npr.: prepuščanje realizacije občinstvu).

Pri opredelitvi tvornega prispevka skupine k prizadevanjem konceptualizma je potrebno omeniti iskanje umetnostne oblike v trenutku, ko je tradicionalna vloga vidnega podrejena ideji, konceptu. Jasno je, da skupina s predstavljenim »končnim rezultatom« do neke mere negira arte povero in predvsem njeno radikalnejšo smer, ki opredeljuje procesnost delovanja dokumentirano s teksti in fotografijami kot zadostno in dokončno umetnostno dejstvo.

Odgovor skupine na zastavljeni tezi bi lahko našli v transformaciji in prilagodljivosti prikazanega objekta, ki s svojo sporočilnostjo umetniškega videnja opozarja na prisotnost problematičnosti časa in prostora, iz katerega izhaja. S tem bi bil izpolnjen dolg po željeni socializaciji, saj z navedenim postane objekt del eksistenčnega prostora.

Demokratičnost s participacijo je pri opisanem objektu pogojena s poistenjem opazovalca z razstavlje-

nim. Istovetnost problematičnosti je dosežena s samoujetjem opazovalca v zeleno-črne strukture ujetih svetov, ki jih obravnava že predhodni tekst.

S pričujočima rešitvama zavzema projekt svojsko mesto v konceptualističnih prizadevanjih in kljub odklonom od radikalnejših smeri konceptualizma sedemdesetih let pomeni prispevek k uresničevanju z uvodom deklariranih tez.

Prispevnost zaznamuje predvsem mnogoobrazna komunikativnost predstavljenega.

Tovrstna prepričljivost je potrjena z razčenostjo in dokumentiranjem ideje (koncepta nasploh) in sporočilnosti.

S predstavljeno dvojnostjo je izpričano delo, ki vrednoti spoznano in usmerja željeno v okviru iskanj trajnejše vrednosti.

Po otvoritvi razstave je sledil razgovor za okroglo mizo. Zbrali so se strokovnjaki s področja arhitekture, kulturni kritiki, umetnostni zgodovinarji in drugi ugledni gostje. Pogovor je bil zelo zanimiv. Najprej je o razstavi dal svoje mnenje dr. Cene Avguštin, ki je dejal, da je »razstava perspektivno dejanje. Podoben projekt je bil razstavljen pred leti na dvorišču baročne stavbe v Kranju, ki pa žal ni rodil nobenih sadov. Tu pa so projekt postavili v sredo dogajanja v galerijo, kjer so si ga ljudje v velikem številu ogledali.« Meni, »da je razstava začetek novega gibanja, opozoril je tudi na knjigo umetnost v mestu, ki govori o podobnih poizkusih, kjer so se ustvarjalci trudili, da bi premagali sivino vsakdanjosti, popestrili okolje in vnesli v bivanjsko sredino nekaj novega, svežega, nekaj, kar bi ljudi navdalo z optimizmom in jim dalo neki nov življenjski smisel. Projekt, ki je videti popolnoma neuporaben, lahko prekvasi in oživi okolje, v katerega je postavljen. Zato se mi zdi, da je razstava začetek novega gibanja, ki bo lahko prav v Tržiču našel plodna tla in začetek.«

Dr. Juteršek je projekt pohvalil, »saj je izredno dosledno izpeljan, dosledno premišljen in popolnoma v slogu prirejanja takih projektov v svetu. V primeru s tistim, kar so pokazali v Kranju in je viselo v zraku, je pričujoči projekt vzporedno dokumentiran, saj je vsa dokumentacija o nastajanju projekta ohranjena na papirju. Sledimo naraščanju dela in smislu dela, kjer mora biti vsaka misel, ideja takoj dokumentirana.« Dr. Juteršek je projekt skupine primerjal s podobnimi v tujini, ki so najčešče izdelani zaradi komercialnega učinka.

Doc. dipl. ing. arh. Kresal Janez je poudaril dve dejstvi: »izredno arhi-

tektonsko izhodišče in filozofsko sporočilnost projekta. Uspeli so vzpostaviti izviren in uspešen sistem zveze med objektom in obiskovalcem. To je prvi poskus mladih, v katerem so združili svoja spoznanja in osvojitve prostora ter projekcije z namenom, da nam posredujejo opozorilo na probleme sodobnosti. Projekt je študija, teza, ki bi se lahko razvijala tudi v drugem materialu, v drugem okolju.«

O razstavi in okrogli mizi je poročal tudi ljubljanski radio v oddaji Naš likovni svet. S prof. Rakovec Slavo se je o problematiki galerije in o delu skupine 77 ter o projektu pogovarjala urednica kulturne redakcije na ljubljanskem radiu Majda Juterškova. O projektu je med drugim dejala naslednje: »Projekt je izrazito modernističen. Sledi potem novega konceptualizma. Interdisciplinarna sinteza dela te skupine se je na razstavi odrazila kot povezava medijev: poezije, fotografije, glasbe, arhitekture, splošnega širšega likovnega videnja osvojitve prostora.«

Pričujoče pisanje in delna fotodokumentacija skušata biti neke vrste rezime in priča opisani razstavi. Zavedati se je treba, da je tekstualna in slikovna predstavitev le poskus, saj temeljnih kvalitet projekta ne more izpričati ne beseda in ne »mirujoča fotografija«.

Edo Torkar

Potovanje na Kubo

Edo Torkar je bil rojen l. 1952 na Jesenicah, kjer je 1971. leta končal tudi metalurško srednjo tehnično šolo. Nekaj časa je delal kot tehnik v raznih krajih Slovenije, eno leto je bil tudi pomorščak na ladjah dolge plovlbe. Od začetka letošnjega leta živi v Kranju, sicer pa v Baški grapi, na Jesenicah in drugod. Preživlja se z občasnimi zaposlitvami, predvsem pa s pisanjem. Piše največ novele in kratke zgodbe, ki jih od l. 1976 naprej objavlja v vseh osrednjih slovenskih literarnih revijah, pa tudi v časopisih in na radiu. Pri Mladinski knjigi v Ljubljani je izdal knjigo Vzhodna linija, za založbo Lipa v Kopru pa pripravlja novo knjigo kratke proze z delovnim naslovom Zgodbe iz srca (za denar). Piše tudi napotice za Glas. Črtica Potovanje na Kubo je nastala l. 1974 in predstavlja enega prvih avtorjevih poskusov resnejšega literarnega pisanja.

Ura je pet, ko se zbudi. (Deset minut gor ali dol, vsekakor neki zasirjeni popoldanski čas z okusom po žveplu v ustih.) Okna so svinjsko umazana, zakaj jih Helga že enkrat ne očisti?

»Lačen sem.« zagode, ko pridrsava v kuhinjo. Krmežljav je. Skuštran. Že malo siv. Že malo plešast. Tridesetletnik z videzom štiridesetletnika. (Natančno tak bom – jaz, ki to pišem – recimo čez osem ali deset let.)

Helga, (njegova žena – lahko bi ji bilo tudi kako drugače ime, vseeno je) dvigne glavo iznad šivanja in ga naveličano pogleda skozi dioptrijo svojih naočnikov.

»Je že na mizi.« reče in se spet skloni nad pletenje.

On pridrsava k mizi, osoli krompir, razreže meso. Vino je kislo, zato mu prilije vode.

Poje. Popije. Prebavi. Prižge cigareto. Drugo. Tretjo. Četrto. Peto.

Stopi k oknu in skozi umazane šipe pogleda na dvorišče. Sosed cepi drva pred drvarnico. Drugi sosed pere avtomobil. Tretji sosed reže zelne glave na svojem vrtu. (Zdaj je že december – le kaj je počel vso jesen?). Otroci brodirajo po lužah, ki so ostale od včerajšnjega dežja. Velika rumena žoga se kotali po pesku. (Vse to vidim tudi jaz, če dvignem pogled iznad pisalnega stroja skozi okno. – Mama, kolikokrat ti bom še moral reči, da mi očisti te svinjske šipe!)

Zagrne zavese. Spusti rolete. Prižge luč. S pogledom na skrivaj ošine Helgo, preden gre nazaj v svojo sobo. Njene ustnice so izsušene in tanke (zanič za poljubljanje!), pod obleko zasluti njeno zdrizasto meso (ki se pod njegovimi rokami vsako noč znova spreminja v led).

Pogoltno tableto proti glavobolu (kronična migrena zaradi hrupa na delovnem mestu). Izpije sirup proti kašlju (dan za dnem na stalnem prepihu, saj ni čudno, da kašlja). Pred ogledalom v kopalnici se obrije z električnim bričnikom. (Helga mu ga je kupila v prvem letu po njuni poroki. – Braun Iskra, nežno in gladko.) S prstom nariše križ čez svojo podobo v steklu. »To je vse skupaj en hudič.« si govori. »Ne živim s pravo žensko. Ne opravljam pravega dela. Ne berem pravih knjig. (Čudno, da sploh še kaj bere!). Čez dan sem del stroja, sedmi vijak pri rezervni črpalki, zvečer se nalijam s kislim vinom, merim kvadrato stanovanja, preizkušam trpežnost stolov pred televizorjem, ponoči posiljujem Helgo.« (Kakšen luksuz, bi rekla Helga. Kaj ti sploh še manjka?)

Spomni se filmske reportaže o južnoameriškem jezeru Titicaci, ki jo je pred kratkim gledal na televiziji. Predstavlja si: Na bregovih Titicace je zdaj pomlad. Po vaseh gorijo ognji, stare Indijanke čistijo ribe, med mokrimi mrežami se podijo otroci. Seli se še v druge dežele, k drugim jezerom in k drugim morjem (kjer seveda v resnici še nikoli ni bil), in ker ga izkušnja njegovih tridesetih let uči, da v vseh teh čudovitih deželah ne more biti nič bolje, kot v tej, kjer živi, se seli še naprej, daleč nazaj v svojo mladost – ko tega še ni vedel.

»Kam greš?« ga upraša Helga, ko ga vidi natikati čevlje in zavezovati šal. (Rutinsko vprašanje, seveda.)

»Ah, ne daleč. Ugrabil bom avion in odletel na Kubo. Slišal sem, da so tam dobre ženske.« (Pravzaprav jih je celo videl – na televiziji...)

To reče s precej posmehljivim prizvokom v glasu, a ta posmeh je namenjen bolj njemu samemu kot njej, Helgi.

Če bi imela Helga vsaj za kanček duhovitosti v sebi, bi mu morda odgovorila: »Že vem, kako je s to tvojo Kubo; začne se na kegljišču, konča pa v Pikovi dami.« ali kaj podobnega. Ker pa tega nima, reče samo: »Ja, puding te bo počakal v hladilniku.« – Kar pa konec koncev pomeni isto.

In potem se začne njegov običajni večerni obhod po mestnih lokalih, njegovo »potovanje na Kubo«, kot bi temu sam rekel nocoj. Po vrsti se ustavi v Pikovi dami, v Korotanu, pri Hermanu, v Mlečni (kjer dobiš vse – od tropinovca do škotskega viskija in albanske travarice – mleka pa seveda ne), dokler se nazadnje, kakor vedno, ne zasedi v kolodvorskem bifeju.

Spušča dimne kolobarčke iz ust in z narejeno zavzetostjo poslušava sodelavca Fejza, ki mu z vidnim ogorčenjem pripoveduje, kako so ga »te svinje komisijske« vrgle na šoferskem izpitu, čeprav je vozil brez napake, le v podvozu je pozabil prižgati žaromete. Fejzo je seveda »do daske« pijan (danes zaradi šoferskega izpita, jutri bo zaradi česa drugega), pijan pa je tudi on, junak (!) naše zgodbe, pa čeprav nima nobenega otipljivega razloga, če izključimo to, da je star trideset let, da je vsega sit in da bo moral zjutraj na šiht.

Fejzo je že zdavnaj šel domov, šli so tudi že skoraj vsi drugi, on pa še zmeraj (s kozarcem v eni in s cigareto v drugi roki) brezizrazno strmi skozi okna bifeja tja čez na perone, kjer prihajajo in odhajajo vlaki (za Split, Beograd, Atene, Istanbul, Milano, Hamburg, Pariz). Kako preprosto bi bilo pravzaprav to, si misli. Kupiti karto in se odpeljati. Nekam. Kamorkoli. Anywhere out of the world, se spomni neke pesmi, ki jo je poslušal v svoji mladosti.

(Res, kako preprosto mu je bilo to takrat – in kako neizvedljivo zdaj.)

Ura je enajst, bife zapirajo, natakariče ga že precej neprijazno gledajo, kar s pogledi ga mečejo ven, on pa še zmeraj sedi za svojo mizo in prisluškuje živčavo na peronih. Potem pa le naredi zadnji požirek iz kozarca, potegne zadnji dim iz cigarete in se spravi ven na ulico. Prav zoprno ga zmrazi, veter mu vrže sneg v obraz, (december je, tako kot zdaj). Vedel je, ker bo vsak čas doma na toplem, a hkrati je malo tudi žalosten, ker že unaprej vse ve, kako bo; Helga mu bo prišla odpred s poležano frizuro in pomekanim nočnim obrazom in če bo ponoči v postelji stegnil roke po njej (to počne zadnje čase samo še v pijanosti), bo rekla: Nehaj, nehaj, po konjaku smrdiš, – in mu obrnila hrbet.

Iz pipe v kuhinji pa bo vso noč kapljala voda. In še preden se bo zdanilo, bo zahropla budilka na omari.

(Kolikokrat že. In kolikokrat še?)

Denis Poniž

Zapis in poezija zapisa

Vprašanje o konkretni poeziji se mi v tem trenutku postavlja predvsem kot vprašanje o prostoru njene socialne pojavnosti. Da je čas, ki ga živimo z enako zagnanostjo predan konformnosti in lagodnosti, s kakršno je predan tudi avantgardnosti in inovativnosti, ni seveda nič novega in presenetljivega. V tem prostoru je seveda pojav konkretne poezije v vseh njenih oblikah in umetniških naravnostih, mednje pa sodijo predvsem take, ki se odmikajo starim, preizkušenim, »poslovenjenim« modelom varljivega ravnovesja med novim in stokrat preskušeno tradicijo, povezan z mnogimi nesporazumi, zadregami, napačnimi razlagami, pa tudi podtikanji, diskvalifikacijami in drugimi neestetskimi prepričevalskimi sredstvi. A pojav konkretne poezije me more zanimati najprej v luči njenega nastanka, ki nikakor ne more biti samo nekaj uvoženega, »umetno presajenega«, torej ne-našega, našemu (estetskemu, umetniškemu, historičnemu) tujega in celo nevarnega početja, marveč je lahko samo logični produkt tistih umetniških poskusov, ki jih z bledimi in nereflektiranimi oznakami nekako mimogrede stlačimo pod dadaizem, konstruktivizem in podobne poprečni slovenski publicistični glavi nevarne reči.

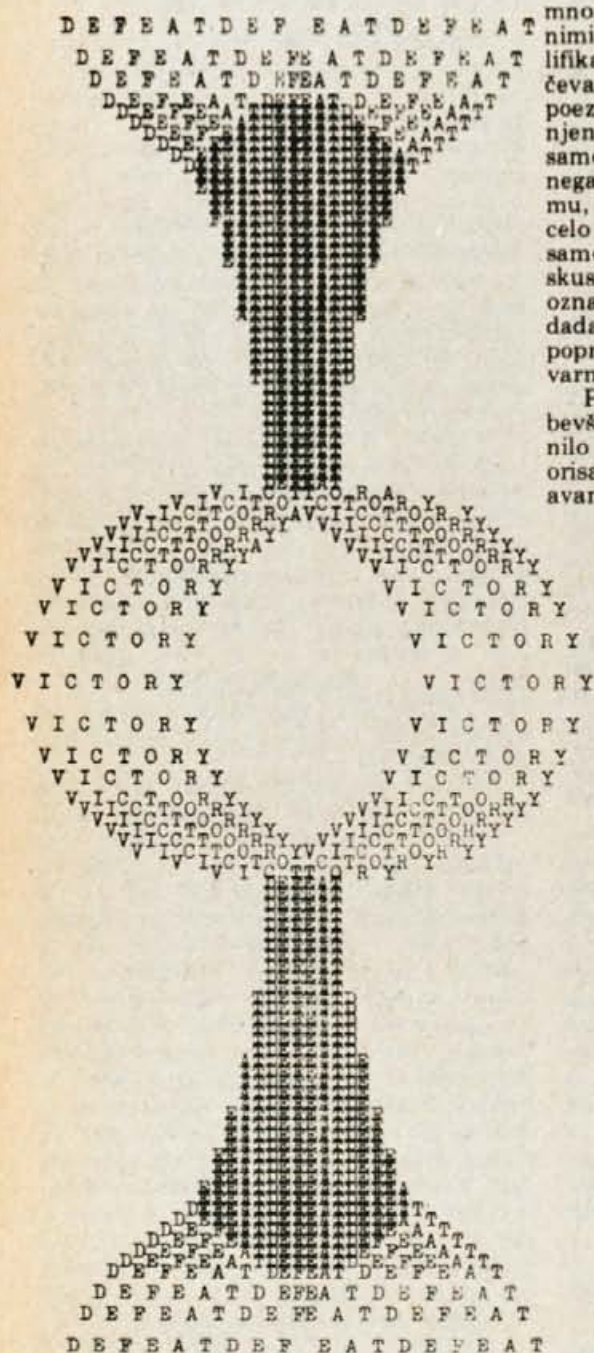
Priti nazaj h Kosovelu, Majcnu, Podbevšku, Černigoju, Bambiču ne bi pomenilo samo na novo premisliti in estetsko orisati dela slovenske likovne in literarne avantgarde, marveč tudi poiskati najglob-

lje korenine, iz katerih je pričela črpati v začetku šestdesetih let skupina OHO, za njo pa generacija mlajših, ki se morda teh zvez niti ne zavedajo (saj to tudi ni potrebno), a iz njih še vedno živijo. Seveda ne vzdrži tudi že kar obrabljena in votlo doneča teza varuhov slovenskega literarnega ognjišča o tem, »da je vse, kar ni naše«, to pa je tudi konkretna poezija, prišlo k nam kot ideološka infiltracija z zahoda. To niti ne more biti res, saj so korenine konkretne poezije povezane z brazilsko politično napredno in družbeno angažirano literaturo.

Ce je ta rezistenca tudi umetniško in estetsko visoko vredna (to velja tudi za mnoga dela naše revolucijske lirike, pravim mnoga, a nikakor ne vsa!), je to samo še en dokaz, da avantgarda ni vedno socialno in etično deplasirana, marveč je v veliki večini primerov celo tisti klin, ob katerem se razbijajo tendence konservativnega, totalitarnega, privatističnega in okostenelega. V Evropi se je seveda konkretna poezija kmalu navezala na simbolistično in postsimbolistično tradicijo in tradicijo evropskih umetnostnih tokov desetih, dvajsetih in tridesetih let, a vedno tako, da je bilo to oplajanje medsebojno. To omogoča njeno mnogotero, naravnost razkošno podobo, vrsto njenih pojavnih oblik, njeno množičnost, ki je množičnost hiperproduktivne ready-made »kulture«, ki jo prodajajo televizija, magazini, šund-romani, naivno slikarstvo in kiparstvo kakijevskega tipa in novodobni romani-epopeje in psihologični »esejistični« spački ter vse oblike množičnega stripa, slikanice in akcijske zgodbe.

Zanimivo je, da prav izdelki hiperprodukcije (na Slovenskem postaja ready-made kultura prav v sedanjem času izrazito hiperproduktivna – sociološko gledano predvsem zato, ker je njen potencialni »uporabnik« že zadovoljil materialno-potrošniške in statusne cilje) postajajo material za konkretno poezijo v vseh njenih oblikah in za vse njene izrazne tehnike.

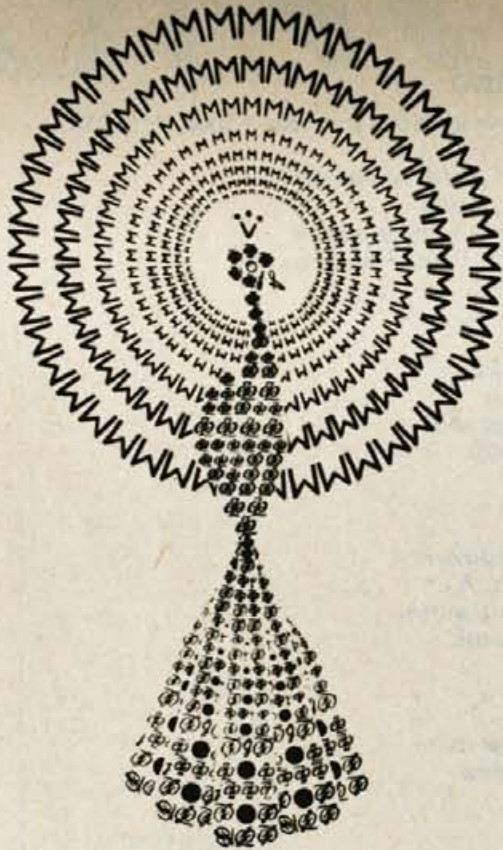
Staro, neustrezno in preživeto postaja predmet za novo in avantgardno. Naj bo ta beseda v svoji konotaciji (pozitivni in negativni) še tako izrabljena in zlorabljena, vendarle nam pomaga razlikovati med tistim, kar je, bodisi zaradi svoje etabliranosti, bodisi zaradi svoje agresivnosti razglašeno za narodno in s tem za semi-sakralno, predvsem pa nedotakljivo in humani-

Ruth Wolf-Rehtfeldt: Victory – defeat
(Zmaga – poraz), Vzhodni Berlin

Nejc Slapar

Zarko Rošulj: Sončni pav (Beograd)

stično. Umetnost, ki ji je glavni namen materialni status, ki zahteva in ustvarja pasivnega bralca ali gledalca, ki operira s stereotipi in klišeji, ki izrablja preskušeno barvno paletu ali do skrajnosti izrabljeni, ne-več-metaforični jezik, ni nič drugega kot množično slepilo in množična dezinformacija v polju estetskega in artističnega.

Konkretna poezija je morda edino avtentično nasprotje tega ready-made sveta in njegovih zakonov. A prav zaradi tega, ker s svojo pojavnostjo provocira in razkriva praznost ready-made umetnosti, mora biti in je potisnjena v sfero samozaložništva, samorazpečavanja, izmenjave po neinstitucionaliziranih komunikacijskih kanalih in drugih nekonformnih oblik bivanja umetniških del. A prav zaradi tega je njena socializacija tako globoka in tako pomembna. Kot ustvarjalec in kot kritik moram zapisati, ne da bi se opiral na formule in metodologijo, ki mi jih je posredovala literarno-teoretična stroka, da se nikjer in nikoli nisem počutil tako povezanega z umetniki in ljudmi drugih dežel, kot ravno pri izmenjavi izkušenj in umetniških del konkretne poezije. Je to prived, premočna evforija, pregloboka ljubiteljska strast? Morda. Morda pravim zato, ker se mi v primeru pozitivnega odgovora v novi luči kaže razmerje med humanim in artističnim, med menoj in umetnino, med življenjem in obliko produkcije zavesti. V nasprotnem primeru pa mi ostaja vsaj drugačno, neuniformirano gledanje na svet, ostaja pa mi tudi zavest, da množičnost kulture ni v njeni hiperprodukciji, marveč v njeni demitizirani pojavnosti, ki je v tej vidni obliki dostopna meni, v drugi nekomu drugemu. In konkretna poezija je oblika umetniškega izraza, ki dopušča zavestnega bralca in gledalca, ki bo za dešifracijo določenega umetniškega dela pripravljen žrtvovati del svoje estetske percepcije. To je se-

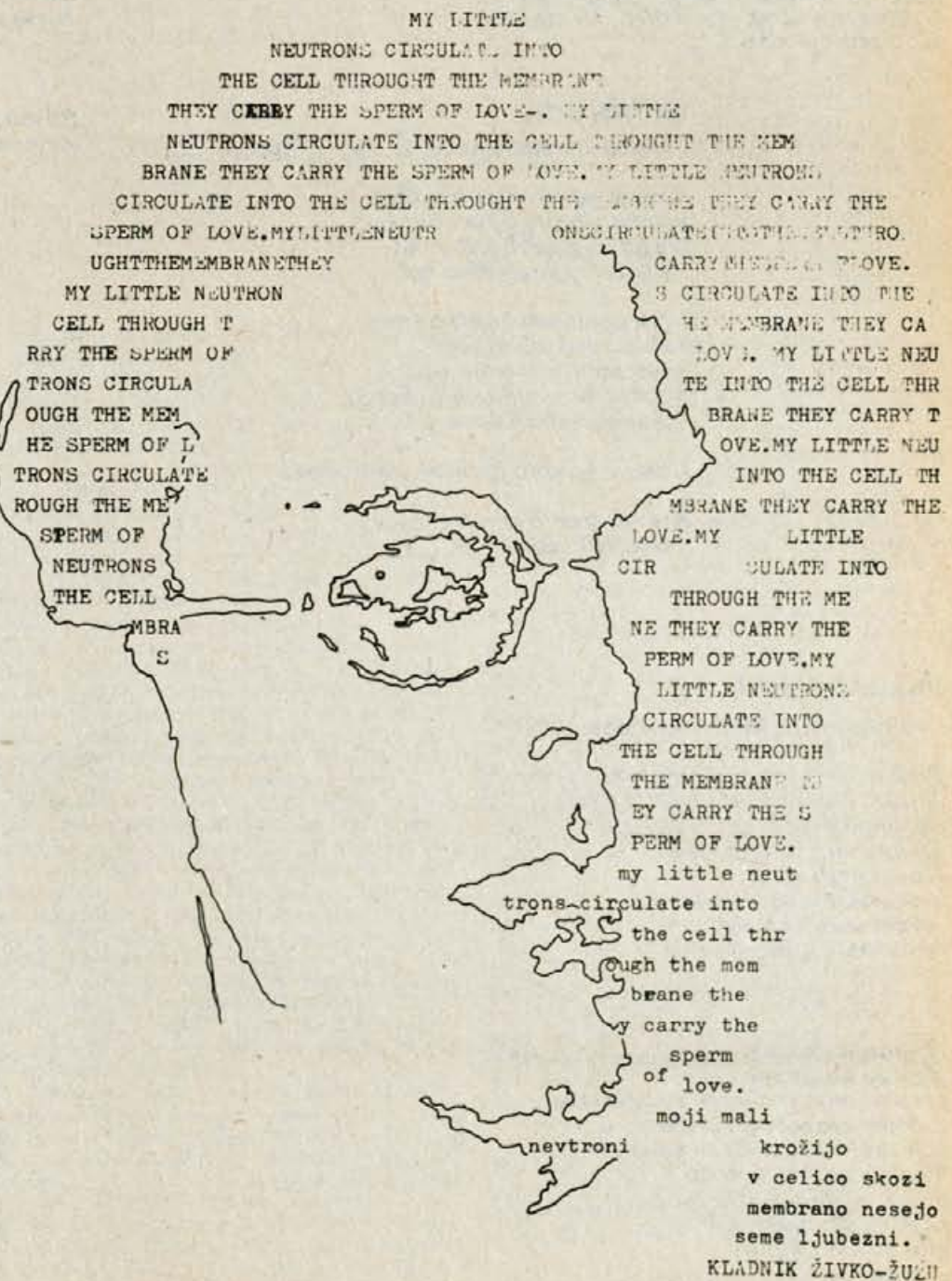
veda v popolnem nasprotju s konzervativnim in neaktivnim položajem, ki mu ga ponuja ready-made umetnost z vsemi svojimi sredstvi prenosa informacij.

Zato lahko še enkrat zapišem, da je konkretna poezija socializirana, čeprav bi se prav o tem vprašanju dala napisati obširna razprava. Prav zaradi tega pa tudi ni mogoče konkretne poezije afirmirati na tisti način, na kakršnega po navadi afirmiramo tradicionalno poezijo. Če pesniške klasike prično »razlagati« v osnovni šoli (žal to »razlaganje« tudi na univerzitetni stopnji ne zadobi nič hermenevtičnega), ta postopek ni nič drugega kot permutacija klišejev, pesnenje pesnjena s silno pomanjkljivimi, včasih celo primitivnimi sredstvi (od tod znano dejstvo, da v klasikih poezije in proze vedno lahko najdeš pravšnji citat), permutacija slabega okusa in klišejskih pri-

jemov. Konkretne poezije ni moč razlagati, vsaj ne z instrumentarijem, ki ga ponuja danes na Slovenskem »podaljšana osnovna šola« z vsemi svojimi izrastki in apologeti.

Branje in gledanje postajata del globljega procesa, ki ga ni moč preprosto zapisati, kot je moč zapisati v šolski učbenik razlago neke pesmi. A s tem, ko se konkretna poezija izmika taki sistemizirani razlagi, se nikakor ne ekskluzivira, saj prav zaradi tega, ker ni edino veljavna (vrhovna) samo ena oznaka ali oznaka nekega vrednostnega tipa, so veljavne in uporabne vse oznake, vsi bralci in gledalci so enako poklicani, da konkretno delo doživljajo v njegovi delni ali celoviti izraznosti.

Westeast je oblika takega živega, trajajočega, neformalnega stika. V trenutku poetične stagnacije je še bolj dragocena in vredna naše pozornosti.

KLADNIK ŽIVKO-ŽUŽI

Janis Koridis

Sodobni grški pesnik; rodil se je l. 1936 Kozani (severna Grčija). Po poklicu je novinar in založnik. Z ženo Vero (tudi pesnico, po rodu s Cipra) izdajata že od l. 1961 mesečno kulturno revijo Jolkós. Le-ta že več let objavlja pogosto tudi prevode iz slovenskega pesništva, od l. 1975 pa v njegovi založbi – tiskarni sredi Aten tiskajo dobro napredno mesečno politično-gospodarsko revijo Erevna (Raziskava), prav tako s prispevki iz slovenske sodobne stvarnosti. Pesniške zbirke: Z vzhodom sonca (1952), Kriki v nevihti (1957), Pesniška antologija (1930–1965) 1965 in Ciper (1974, 2. izd. isto leto). – Piše tudi enciklopedijska dela kot Velike pravde stoletja (v 10. zvezku) i dr. – Njegove pesmi prevajajo v Franciji, Spaniji, Angliji, Italiji in v Venezueli. – Pesmi iz zbirke Ciper so nastale v prvih petih dneh po turškem vpadu na otok (1974). Te tragične dni je sam doživljal...

SRČNA BOL

('Dernete o sparagmós', iz zbirke Ciper, At. 1974)

*Krvavi meč krvavi trenutek
poletni vetrovi otroci ljubezni
Ob naših nogah teče reka
Naše hiše para srčna bol*

*Otok opojnosti kakšna smrt
kakšen preračunljivec
je zaznamoval tvoje srce
to jutro ko je buhtela ljubezen
v petnajstletnih otrocih*

Katera nevihta je zorala tvoj obraz

*Krvavi meč krvavi trenutek
v srcu Nikozije.*

PREGANJANCI

('I kinigeméni', še neobjavljena, 1977)

*Preganjanci noči postajajo korenine
majhni kamni ki se kotalijo v reki
stegujejo roke in prisluškujejo
ožejanemu goltancu časa.
Na vrhovih gora
se zarisuje njihovo telo
oblaki ubitih otrok
razvrščajo njihove sanje*

*Preganjanci noči
plezajo na zvezde
preplašenim vrabcem utriplje srce
potrebujejo seženj zemlje
suh strešni tram da se nanj oprejo.
Tja kamor naj bi prišli
a naprej sta ogenj in miza;
noge se jim pogrezajo
glas se jim zgublja
v petero vetrov.*

VAŠE NEBO

('O dikós sas uranós', iz zbirke Ciper, At. 1974)

*Nezakoniti jeziki so zakrili
sveti videz podob
Dim pričakovanja se suklja
na gladki površini Parthena*

*Angeli varuhi
oboroženi sli
Ujetniških grobov
so se umaknili*

*Spomin na obešence
otroci zgodnjih ur
okovi vaši nasmeški
božajo naš otok*

*Strmo je vaše nebo
strm vaš zakon*

FOTOGRAFIJE

('I fotografies', še neobjavljena, 1977)

*Dobri moj prijatelj
fotografije so kot otroci
s svojim nasmeškom odpirajo nebo
trosijo jutrišnje upe
in žvižgajo v veter.*

*Fotografije tvojega srca
krase našo mizo
z njim se nam odpira pesem
objemajo lepe reči
avgustovske noči
jesenske mrakove
use tihe ure
tvojega glasu.*

*Dobri moj prijatelj
zdaj ko si prekoračil mejo
bolj občutimo tvojo navzočnost
prihajaš pogosteje k nam
se laže predajaš besedi
z zelenim drevesom
z novim morjem
barv.*

Prevedel
Marijan Tavčar

Tomaž Iskra

Mesečniki

(Odlomek iz romana)

Tomaž Iskra je bil rojen 6. aprila 1947, po poklicu je elektrotehnik, zaposlen v Železarni Jesenice. S pisateljstvom se je začel ukvarjati pred 10 leti. Pisal je potopise, črtice, objavjal v Železarnju in Mladini.

Hrupno so zavili k Zelenemu krokarju in opozorili navzoče pijančke, da ta večer pripada njim.

Zeleni krokar je bila klet z dvema prostoroma. V prvem so bile police in na njih pijača, z rdečim pultom ob straneh, v drugem pa so bili sodčki, sodovi in sodi.

Tja se je napotila družina. Zmago, lastnik lokala, jih je že od prej poznal, zato jih je kar z odprtimi rokami vabil noter, spodil Mohorja in Anžeta izpod pulta in zaklenil Zelenega krokarja.

»Tako,« si je mel roke Zmago, »dolgo časa vas ni bilo naokoli, fantje. No, kaj bomo odpri?«

»Obrni plavac,« je z gromkim basom naznanil Jože.

»Sem vedel, sem vedel,« se je cedil Zmago. Pred Jožetom je takoj obrnil rep, saj je marsikaj vedel o njem. Vedel je, da je najmočnejši daleč naokoli, najglasnejši in da celo piše pesmi. Nekoč mu je zagrozil, da mu stolče ves lokal, če ne da na kredo liter plavega. Od takrat so bile njemu in njegovim prijateljem vrata Zelenega krokarja na stečaj odprta.

Pristavil je Zmago prazno steklenico pod sod z imenom plavac, odprl pipico in vino se je klopotajoče in grgrajoče natekalo, da so Jože, Janez, Dare in Srečko željno s slinami v ustih čakali na kapljice, ki bi zadnje zapustile vrh grla in se splazile po stenah botilije.

»Tak, tak ... bo,« je dvignil Zmago steklenico visoko nad glavo in jo kazal vsem navzočim.

»Bo, ho, bo,« je pritrdjevala družina. »Nalij že, nalij Zmagec!« Zmago je iz nekega kota privlekel na dan pet kozarcev in jih nalil. Pazil je, da je prvi dobil pijačo Jože.

»Na zdravje,« je vzdignil kozarec visoko Jože in ga spil na dušek. Ostali so posnemali za njim. Ob drugi rundi je bila steklenica prazna.

»Znese,« je bil hiter Janez.
»Kaj se ti mudi,« ga je trepljal po rami Jože.

»Hja, mudi, mudi.«
»Tri some!« se je drgnil z dlanjo v bedra Zmago.

»Na, drži.«
»Pohlonej.«
»Kje si bil Janez, ko smo kvihtali,« se obrne Jože proti Janezu.

»Same kikle so ga,« se obregne Dare, »zadnjič sem ga videl z eno ...«
»Veš, kolk sem vzdignu, sto pet kil ... sto pet,« je še posebej poudaril Jože.

»Hudiča,« je povzdignil glas v sopran Janez ter ga potipal po mišicah. »Ampak zdi se mi, Jože, da si majčkeno s forme ...«

»Ja, kva pa misliš, lan sem jih sto dvajset ... pa se mi letos sploh več ne da!«
»Fantje,« je dvignilo nenadoma Joža s soda, »kaj če bi pustil flašo in pil iz soda!«

Nastavil je svoj kozarec pod pipo soda in velel Zmagu: »Odpri!«

Zmago je hitro odprl pipico, dokler ni bil kozarec poln. Naslednji je pomolil kozareček Srečko, potem Dare in Janez. Zmago se je prestrašeno oprijemal za pipico in pazil, da ne bi vino teklo po tleh.

»Toči vino,« se je drl Jože, ko so pili iz kozarcev, »toči hudiča, kaj čakaš, a smo, a nismo.«

Ko so se tako pošteno nalili z vinom, se jim je začelo rigati. Jezik več ni nikogar ubogal.

»Poglej ga,« se je drl iz kota Srečko. Ker je bil majhen in se je vedno spravil v kakšen kot, nihče od družine ni posvečal nikakršne pozornosti nanj.

»Poglej ga no, Jože,« je končno vse prevpil. V poltemi se je nekaj zasvetilo.

»Ja, kaj no,« se je naposedel obrnil Jože, da bi pogledal, kaj Srečka toliko žuli.

»Od jagrov sem ga dobil,« je ponosno dodal in stegnil roko s svetlečim predmetom proti Jožetu.

»Nož, hudiča, jagerski nož,« se je razveselil Jože, kot fantič, ki porine frnikolo v luknjo.

»Pa kakšno špico ima,« prišepne Dare, kot bi odkril atomsko bombo.

»Hja, ta prav je.«

»A veš, kako smo se šli včasih Indijance,« je zarjovel Jože iz vseh pljuč in zagnal nož proti vratom. V kleti je strašno zadnelo. Zvok se je izgubljal nekje v sodih. Nož se je zapičil v sredino vrat.

»V sredino, a,« se je razkoračil Jože.

»Čak, čak, čak,« skoči na noge Dare, se zažene proti vratom in izpuli nož iz vrat. Odmakne se za pet korakov in že se nož zasadi v bližini Jožetove zarezne.

»Na to se pije, na to se pije,« vpije Dare, dvakrat poskoči s kozarcem v roki in se vrže pod pipo.

»Še meni,« rohni Jože.

»Pa meni,« je bil navdušen Srečko.

»Srečo,« se obrne na pol s telesom Jože proti fantu, ki je pravkar nagnil svoj kozarec. »Srečo, postavi se za vrata, ti, Zmago, pa priži luč nad vrata, da se bo kaj videlo!«

Srečo je prebledel, toda v polmrazu tega nihče ni videl.

»Daj, daj prilepi se za vrata,« ga je sunil Jože proti vratom. Luč se je prižgala. Srečko je bil ves otrpel stal razkoračen z razširjenimi rokami za vrata. Roke so se mu potile.

Janez je sedel kot pribit na svojem sodčku. Zmago je stal dva metra stran od vrat in strahoma opazoval Jožeta.

»Ob desnem uhlju,« je zavpil Jože in že je zabobnelo. Nož je priletel nekaj centimetrov stran od levega uhlja.

»Kakšen zadetek, kakšen zadetek?!« se je navdušeno pripogibal proti tlom Dare.
»Ob levem uhlju,« je zavpil Jože, ki je očitno zamenjal levo in desno stran. Nož je zažvižgal skozi zrak in se zadril ob desnem uhlju.

»Kakšni zadetki,« je kričal Dare, skočil do vrat, izpuli nož in ga spet podal Jožetu.

»Ob levi roki,« se je navdušeno zadril Jože nad svojimi uspehi, »ob desni roki.«
»Jaz imam dosti,« se je nenadoma zadril Srečko.

»Dol, Zmago, gor,« je poveljeval Jože. Srečko se je zakadil pod sod in si takoj natočil vina.

»Zmagooo,« se je zadril Jože iz vsega glasu, da je odmevalo po kleti kot bi stopil v grobnico.

Zmago je ves zelen pritipal do vrat, se razkoračil, s komolci pa se še vedno upiral ob hrastova vrata.

»Samo enkrat, samo enkrat,« je strahoma šepetal.

»Dobro, dobro,« se je zadovoljil Jože.

»Dare, daj nož.«

»Enkrat,« je zajecjal Zmago.

»Enkrat,« je zadnelo iz Jožetovih ust in se odbijalo po sodovih, vmes pa se je zaslislal žvižg in oglušujoč pok. Janez je pogledal za nožem. Nikjer ga ni videl.

Zmago je stal kot pribit na vratih. Zavladala je mučna tišina. Jože je čudno skomignil z rameni, kot bi hotel stresti težko breme. Srečku je padel kozarec iz rok. Dare se je prenehel hihitati. Pod Zmagovimi nogami se je začela nabirati luža.

»Kri,« je kriknil Srečko.

Jože je stekel do vrat in izpuli nož. Olajšano je naznanil:

»Dva centimetra pod ...«

Zmago se je sesedel v lužo. Dare je vtaknil prst v lužo in ga nesel k nosu.

»Ni kri,« je svečano razglasil.

»Fantje, dovolj sranja,« je povzel zadnji besedo Janez.

»Srečko, spravi nož, Jože, kaj misliš?!«

In ker Jože Janeza ni imel ravno za neumnega, se je nenadoma zavedal, da je šel predaleč in da bi se lahko zgodila nesreča.

»Dober nož je, Srečko, na, spravi ga,« se je nekako Jože izmotaval, kot bi hotel še s tem posebej poudariti, da je bila vse skupaj le šala.

»Pijmo, hej,« se je spet zahihital Dare.

»Toči, Zmago,« je velel Jože, kot da se ni nič zgodilo. Pili so in celo poskušali peti, pa jih je lastno hreščanje nazadnje že tako motilo, da so le nekaj grgali.

»Grem, zadnji avtobus imam čez pet minut,« se je poslovil od njih Janez in upal, da je Srečko dobro spravil nož v žep.

Janez je čakal na avtobusni postaji in čudno se mu je zdelo, da ni nobenih ljudi več. Pogledal je na veliko stensko uro in zarobantil:

»Zamudil. Preklete.«

V glavi mu je brnelo in brundal je sam zase:

»Hvala bogu, da sem se jih znebil. Ti norci bodo še pili. Deset čez deseto je. Zdaj imam več kot pol ure do doma ... zjutraj pa ših ... Jože je pod sončno upravo, Dare tudi, Srečo bo udaril plavega, ... Janez pejmo, pejmo domu!«

Zakoračil je proti gimnaziji, po klancu mimo tovarne. V rahlih zavojih ga je zanašalo kot bi hotel za seboj zabrisati sled.

Janez Šmitek

Fužinska in občinska uprava

Kropa v 19. stoletju

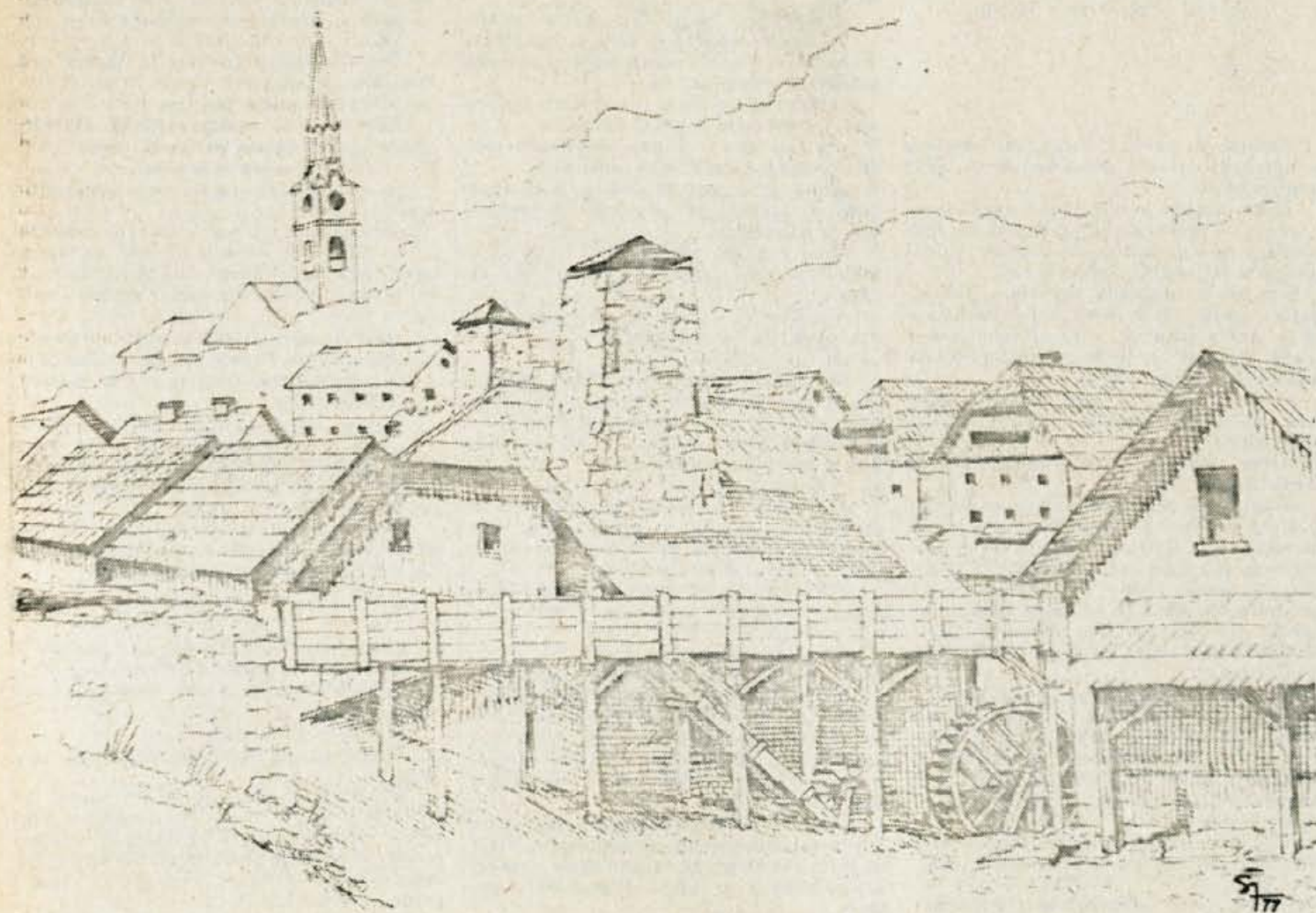
Železarski kraji pod Jelovico – Kropa, Kamna gorica, Kolnica in Železniki – so bili v dobi rudarskega sodstva enotne delovne in krajevne skupnosti; rudarski sodnik je bil obenem predstojnik fužine in fužinskega naselja, njegova funkcija je bila opredeljena z rudarskim redom. Z ukinitvijo rudarskega sodstva (leta 1781) sta se funkciji fužinske uprave in krajevne uprave ločili, razvijale so se fužinske delovne skupnosti kot gospodarska podjetja (fužinarska združenja) in krajevne skupnosti z občinskimi upravami.

Rudarski red za Kropo, Kamno gorico in Kolnico je izdal cesar Ferdinand 3. januarja 1550. Dotlej so se te fužine držale ortenburškega rudarskega reda; ker pa jim je zakupnik radovljiške graščine Moric Dietrichstain kratil stare pravice in svoboščine, so fužinarji zaprosili za rudarski red, ki bi veljal posebej za njihove fužine. Podeljeni rudarski red je nekak fužinski statut; splošni del vsebuje 32 členov, rudarski del 15 in plavžarski del 24 členov. Po vsebini se določbe nanašajo na izvolitev ru-

darskega sodnika, njegove dolžnosti in pravice, najemščine in dajatve, krajevni (policijski) red pri fužinah in rudnikih, gozdne in rudniške pravice, nadzorstvo in varstvo pri delu, kakovost rude in železa, delovni red in disciplino, izplačevanje zaslužka, tehnološko disciplino, nelojalno konkurenco, osebno varnost in zaščito ter lastništvo fužinskih deležev.

Že tri leta pozneje, 1553, je bil prirejen Ferdinandov rudarski red za vse fužine na Kranjskem in nato je leta 1575 nadvojvoda Karel objavil nov rudarski red za Kranjsko in Goriško. S tem je bilo tudi uvedeno višje rudarsko sodstvo na predlog skupščine fužinarjev, ki je bila leta 1569 v Ljubljani. Seznam znanih kroparskih rudarskih sodnikov od leta 1569 do 1781 je prikazan na bakreni plošči v veži kovaškega muzeja.

Za fužinska naselja so izhajale iz rudarskega reda svoboščine, ki so sicer značilne za mesta v fevdalni dobi: svoboda osebe, svoboda zemljišča in sodna pristojnost za pravne spore. Svobodo osebe so uživali vsi zaposleni pri fužinah, da so bili varni pred

Kropa, Sp. Fužine, okrog 1880

graščinskimi birači. Posebno se je izkazovala ta svoboda v oprostitvi od vojaške službe; ta motiv je bil zlasti privlačen za doseljevanje kmečkih fantov iz okoliških vasi v fužine. Svobodno zemljišče ni bilo tako natančno omejeno, kot mesta z obzidjem, samo vhod v kroparsko kotlino je bil označen z mejnim kamnom iz leta 1728 kot znamenjem kroparskega sodstva. Deželsko sodišče in graščinska gosposka nista smeli s silo posegati na ozemlje rudarskega sodišča. Pristojnost rudarskega sodnika za reševanje pravnih sporov je v rudarskem redu večkrat navedena. Med 71 členi kroparskega rudarskega reda so kar v 32 členih našteje dolžnosti in pravice rudarskega sodnika.

Cesar Jožef II. (1780–1790) je s svojimi reformami temeljito posegel tudi v železarstvo, predvsem na področju rudarskega sodstva, zaposlovanja fužinskih delavcev, fužinskih gozdnih rezervatov, sprostitve trgovanja z železom in železnimi izdelki ter z uvedbo nove rudne davščine. Posamezni odloki so izhajali:

– 1. nov. 1781 je bila ukinjena pristojnost rudarskih oblasti (višje rudarsko sodstvo in lokalna rudarska sodišča), ustanovljen je bil rudarski urad, ki je obdržal naloge urejanja montanističnih zadev. Javne in politične zadeve so bile podrejene guberniju v Gradcu, pravne zadeve apelacijskemu sodišču v Celovcu, gozdne zadeve okrožnim uradom in sodne zadeve zemljiški gosposki. Naslednji akt o isti zadevi ima datum 23. marec 1783.

– 26. julija 1783 je bil izdan odlok, da zadeve manufakture železa in fužin spadajo pod politične oblasti.

– 6. sept. 1783: koncesije za fužine in rudnike podeljuje deželna vlada; gozdno gospodarstvo vodijo kresijski (okrožni) uradi.

Zadnji rudarski sodnik v Kropi je bil leta 1781 Peter Rabič, za Kamno gorico je znan za leto 1779 Josip Ignac Kapus. O poteku ukinitve krajevnega rudarskega sodstva nimamo na voljo dokumentov, o novih razmerah moremo samo sklepati iz drobnega arhivskega gradiva. Osnovna značilnost naslednjih desetletij je bila postopno ločevanje fužinske od krajevne uprave. V to dobo spadajo tudi poskusi in pritiski deželnih organov za ustanovitev Zveze fužinarjev, kar je precej obsežno opisal A. Müllner v knjigi »Zgodovina železa« (str. 271–275). Že dolgo se je namreč kazala potreba izpopolnitve vodstva in poslovanja fužin v zamotanih, neugodnih pogojih razdrobljenega (skupinskega) lastništva fužinskih naprav. Po ukinitvi rudarskega sodstva pa je uvedba fužinskih uprav postala nujnost. Posledica pa je bila še nadaljnja cepitev sil; namesto enega rudarskega sodnika sta v Kropi Zgornja in Spodnja fužina dobili svojega ravnatelja, vsaka fužina je bila samostojna lastniška skupnost, čeprav so bili nekateri fužinarji deležniki pri obeh fužinah.

RAZVOJ FUŽINSKE UPRAVE

Osnove fužinske uprave so bile podane že z rudarskim redom, iz katerega pa ni razvidna podrobnejša organizacija poslovanja, ki je bila pri skupinskem lastništvu vsekakor individualna in močno razdrobljena. Razdrobljenost poslovanja se je začela že pri rudarjenju in oglarjenju, se nadaljevala pri obratovanju in vzdrževanju vseh fužinskih naprav, pa segala tudi v področje trgovine in tovarništva železarskih izdelkov. Delno izboljšanje so izvedli

leta 1770 z uvedbo režijske blagajne, v katero so plačevali od izdelanega železa, iz nje pa krili stroške vzdrževanja in obnavljanja fužine, plačevali učitelja in padarja ter mežnarja za navijanje cerkvene ure. Tudi plavžarje so akordirali za fužino, ne za delo pri posameznem fužinarju.

Ker sta bili v Kropi dve fužini, je bila vsaka fužina samostojna skupnost, imela je svoje vodstvo – ravnatelja in blagajnika. Zaradi zelo pomanjkljivega arhivskega gradiva o fužinah v 19. stoletju, zlasti zaradi izgube fužinskih knjig, danes ni mogoče sestaviti pregleda poslovanja, niti zaporedja fužinskih ravnateljev. Ker pa so bile funkcije fužinskih ravnateljev verjetno bolj častne kot donosne, so bile večinoma dosmrtno in ravnatelji so se zelo poredko menjavali. Ravnatelji Zg. fužine so bili dolgo časa Potočniki:

– Franc Potočnik (1758–1841), por. 1792 z Lizo Pogačnik,

– Janez Lovrenc Potočnik (od 1801 do 1868), por. 1829 z Marijo Pibrovec,

– Janez Pavel Potočnik (1834–1871),

– Karel Pibrovec (1834–1909), por. 1862 z Elizabeto Varl. Za Sp. fužino so ugotovljeni ravnatelji:

– Gašper Pibrovec (1801–1855), por. 1830 s Karolino Kapus,

– Benjamin Šuler (1829–1901), por. 1852 s Hedviko Potočnik,

– Matej Šolar (1829–1903), por. 1857 z Marijo Klinar.

V arhivu kovaškega muzeja je pomembno pismo rudarskega urada v Ljubljani iz leta 1870 fužinarju Fortunatu Varlu v Kropi: »G. Johan Franc Potočnik sin je sporočil 11. jan. 1869, da je njegov oče J. L. Potočnik, direktor fužine v Zg. Kropi, umrl 19. sept. 1868 in, da sedaj on vodi fužino. Zato so izdali J. L. Potočniku jun. začasno pooblastilo za vodstvo fužine in naročili, da čimprej skliče in pripravi volitve novega direktorja. Ker pa on tega ni izvršil, je rudarski urad sklenil, da naj fužinarji na osnovi 149. člena splošnega rudarskega reda v roku štirih tednov skličejo zbor fužinarjev in izvedejo volitve direktorja. O tem naj obvestijo rudarski urad... Ljubljana, 25. 8. 1870.«

J. Gašperšič omenja, da je dobil Fortunat Varl leta 1852 tudi dopis od rudarskega urada, da naj sestavi službene pogoje za volitve ravnatelja Zg. fužine. Tega koncepta v arhivu ni bilo mogoče najti, dal bi pa nekaj vpogleda v organizacijo fužinskega poslovanja ob koncu kroparskega železarstva.

Nekaj podatkov o proizvodnji kroparskih fužin v 19. stoletju lahko naberejo iz statističnih poročil organov deželne vlade ali trgovske in obrtne zbornice. Spisek fužinskih deležnikov – lastnikov fužinskih dni – dobimo za konec 18. stol. pri Müllnerju, za konec 19. stol. pa iz zapisnika komisije za ureditev in odkup fužinskih gozdnih služnostnih pravic na Jelovici. Zadnja ravnatelja obeh fužin – Karel Pibrovec in Matej Šolar – imata svoji funkciji vpisani na nagrobnikih na kroparskem pokopališču.

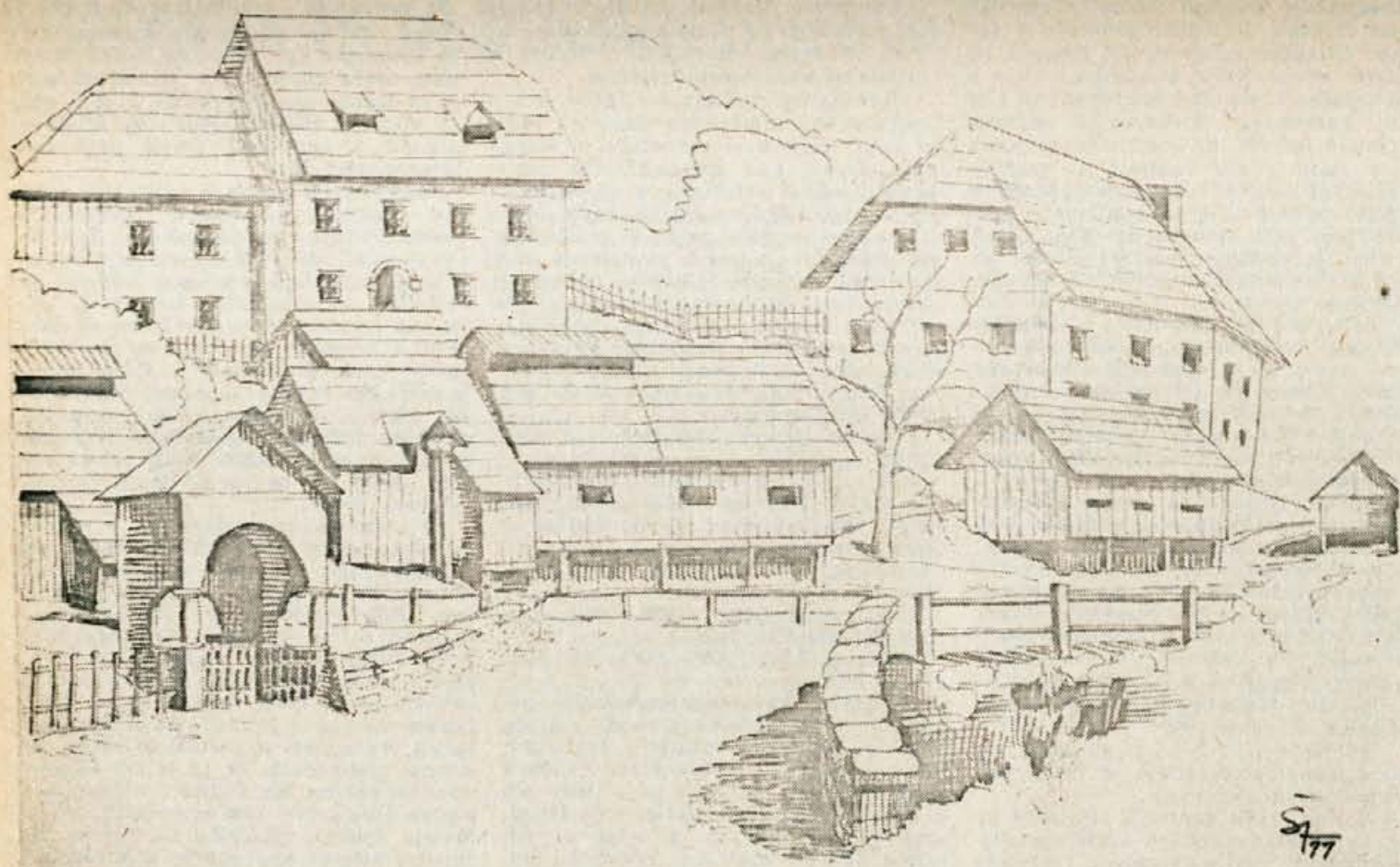
Ko so plavži ugasnili, ni bilo več pravega razloga za obstoj fužinskih skupnosti; kamnogiški plavž je ugasnil okoli leta 1872, plavž Sp. fužine 1875, v Zg. fužini pa so zadnjikrat talili železo 20. maja 1880. Vse tri fužinske skupnosti so prišle do nekake enotnosti šele nazadnje, ko je ckr. deželna komisija reševala vprašanje ureditve in odkupa fužinskih služnostnih pravic do jelovških gozdov. Fužinarje sta pri obravnavah zastopala ravnatelja Benjamin Šuler in Karel Pibrovec, ješarje in

pošterovce pa Jožef Gartner iz Kroke in Jakob Varl iz Kamne gorice. Zadeva se je vlekla več kot 30 let in je bila zaključena 20. marca 1891, torej takrat, ko fužine že dolgo niso več obratovale. Kamnogiška in kroparska Zg. fužina sta pričeli propadati, vodna sila je ostala izkoriščena samo še za pogon vigenjskih mehov, ki so še stali ob rakah in žlebovih. Plavž Zg. fužine so porušili 1. okt. 1919, kmalu nato tudi kamnogiški plavž.

Skupnost Sp. fužine je vzdržala še dobri dve desetletji po koncu obratovanja plavža. Podobno kot Globočniki v Železnikih so uvedli tudi v Kropi valjanje železa, ki so ga nabavljali posamezni fužinarji na Jesenicah ali v koroških železarnah; gorenjska železnica je vozila že od 14. dec. 1870. V prostorih Sp. fužine so leta 1875 (1878?) postavili »bolcen« na vodni pogon iz spodnjega bajerja, ki je prej gnal fužinsko kladivo in mehove. Kdaj so podrli plavž Sp. fužine, ni ugotovljeno. Nekateri menijo, da ga je zrahljal veliki potres leta 1895, drugi pa, da so ga podrli že prej (Mohorič: 1890).

O obratovanju valjarne sta v arhivu dva dokumenta: račun Antonu Šmitku za valjanje cajnov leta 1885 in račun Fortunatu Varlu za valjanje cajnov (60 gold.) iz leta 1888. Podpisana sta Matej Šolar, ravnatelj fužine, in Matija Pirc, blagajnik. V Sp. Fužini so valjali cajne do leta 1897. Stroj so leta 1908 prodali za staro železo, nabavili pa so novo vodno turbino. Željarska zadruga se je kmalu po ustanovitvi začela pripravljati za prehod od ročne na strojno proizvodnjo. Za to bi bili najprimernejši prostori Sp. Fužine z vodnim pogonom. Dne 3. jan. 1896 so poslali prošnjo Mateju Šolarju, oskrbniku Sp. fužine, za najem prostorov proti popravilu in vzdrževanju. Da bi prišla zadruga do lastništva fužine, je začela nakupovati fužinske deleže; leta 1900 je že kupila 27 deležev (od 48) za 3730 kron, naslednje leto še 5, tako da jih je imela že dve tretjini. Ker zadnji deležniki (Magušar, Pibrovec in Šolar) niso hoteli prodati, je zadruga vložila tožbo za razdružitve fužinske skupnosti, a ni uspela. Tudi ponudba v letu 1902 za odkup deležev po 400 kron ni bila uspešna; šele leta 1903 je zadruga lahko kupila še zadnjih 12 deležev ter postala lastnica zgradb in naprav Sp. Fužine. Pričela se je koncentracija proizvodnje, prehod iz vigenjcev v tovarno, ki je potekala dobrih 50 let.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

Kropa, vigenjc »Na bajerju«, okrog 1930

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

RAZVOJ OBČINSKE UPRAVE

Ko je Kropa leta 1781 izgubila rudarsko sodstvo, je postala navadna civilna občina pod radovljiškim graščinskim gospodstvom. Se vedno se je uradno imenovala »Fužina Kropa« (Bergwerk Kropp), načeloval ji je »fužinski predstojnik« (Bergwerkvorsteher). Teritorialno je takrat obsegala isto območje kot katastrska občina z mejami, kot so jih določali katastri: terezijanski leta 1750, jožefinski 1785 in franciscejski leta 1825.

Število prebivalcev Krope se je gibalo po letu 1780:

1780	1800	1820	1840	1860	1880	1900	1920
1200	1200	1200	1380	1218	1320	952	700

Od ukinjenega krajevnega rudarskega sodstva je nova krajevna uprava prevzela funkcije:

- izvajanje določb krajevnega reda (brez sodne oblasti),
- pomoč organom zemljiške gosposke pri pobiranju davkov,
- objavljanje odlokov deželne in zemljiške gosposke,
- nekaj časa je ostala še pravica urejanja imovinskih zadev in vodenja zemljiške knjige.

Za primerjavo lahko navedemo razmere v Železnikih (po J. Mohoriču: Gorenjsko železarstvo): Dne 10. sept. 1784 so Železniki dosegli pravico, da obdržijo svoje krajevno sodstvo; leta 1788 so uvedli mesto predstojnika dominija, voljenega vsaka tri leta; predstojnik je vodil tudi zemljiško knjigo. Ta sistem krajevne uprave je veljal v Železnikih do uvedbe občinskega zakona leta 1850.

Ob takratnih upravnih odnosih v Kropi si ustvarimo nekako sliko iz arhivskih dokumentov. Zanimivo je dolžno pismo iz arhiva Gregorja Ažmana, Kropa 97:

- Leta 1773 je napisal rudarski sodnik Franc Mertl dolžno pismo: Franc Benko dolguje Primožu Gašperinu 200 goldinarjev in mu zastavlja svoji hiši št. 16. in 20. Podpis: Franz Mertl, Unterbergrihter alda (nižji rudarski sodnik). Pripis: et cum facultate intabulandi (s pravico zemljiškega vknjiženja).

- Leta 1785 je vknjižbo potrdil Ignac Kapus v. Pichelstein - Ortsrihter (krajevni sodnik župan).

- Leta 1829 je isto zadolžitev vknjižil vodja zemljiške knjige v Radovljici, podpis nečitljiv.

V arhivu Fortunata Varla, Kropa 10, sta zanimiva potna lista Janeza in Jakoba Varla:

- »Politično predstavništvo fužine Kropa« (Berg- und Hammerwerk) je izdalo

leta 1807 potni list Janezu Varlu, fužinskemu mesarju, za potovanje po Kranjski, Koroški in Štajerski za nakup živine...

— Desetletni Jakob Varl je dobil leta 1825 potni list za potovanje v Ljubljano v šolo, izdalo ga je okrajno glavarstvo v Radovljici.

Francozi so ob tretji okupaciji naših krajev (1810–1813) uvedli dobro in učinkovito občinsko upravo; takratne razmere v Kropi je podrobneje opisal Fr. Kanduč v Zadrugarju v članku »Mairie de Krop«. (Županstvo Kropa). Takratne francoske komune so imele določen upravni delokrog in svoj proračun. Skrbele so za ceste, mostove, občinske reveže, zdravstvo in šolstvo.

Za kritje stroškov je imela komuna policijske globe in 1% naklado na zemljski, osebni in obrtni davek, takse za izpiske iz civilnih matric (rojstnih, mrljskih in poročnih knjig). S 1. junijem 1812 so vzeli župnim uradom vodstvo matičnih knjig in jih izročili občinam. Občine so postopoma postale upravna oblast.

Kropa je takrat spadala v kanton Radovljica, distrikt Ljubljana. Komuna Kropa je obsegala katastrske občine Kropa, Kamna gorica in Ovsišje, po tedanji cerkveni ureditvi pa iste župnije in lokalijo Dobrava. Enak obseg je dobila občina Kropa ob komasaciji občin leta 1934. Za župana — »mera« — so postavili fužinarja Ignaca Potočnika, za adjunkta (pristava) Lenarta Pibrovca iz Krope in Ignaca Tomana iz Kamne gorice. Županov delokrog so določala podrobna navodila.

Po umiku Francozov je Avstrija obdržala nekaj iz francoske komunalne ureditve, uvedla je okraje, kot pomožne organe so nastavili občinske načelnike (Gemeinderichter). Ohranili so obseg francoskih občin kot »glavne občine«, načelovali so jim imenovani župani (Oberrichter); glavne občine so se delile v občine, ki so imele podžupane (Richter ali Unterrichter). Taka upravna ureditev je ostala do sprejema zakona o občinah v letih 1849–50. Bistvene novosti tega zakona so bile volitve občinskega odbora, sestav volilnih razredov in samostojno opravljanje občinskih zadev. Kot krajevna občina je veljala po pravilu kot samostojna celota razmejena katastrska ali davčna občina. Z nekaterimi dopolnitvami je bil sprejet leta 1862 nov občinski zakon, ki je veljal do konca avstro-ogrške monarhije.

Iz razpoložljivega arhivskega gradiva poskusimo sestaviti zaporedje krajevnih predstavnikov — kroparskih županov:

1785 — Ignac Kapus v. Pichelstein — Ortsrichter

1812–1814 Ignac Potočnik (od 1756 do 1826) — maire

1820 — Jožef Valand (1789–1837) — Oberrichter

1827–1840 Franc Šuler (Šmela), (od 1793 do 1849) — Oberrichter

1840–1845 Gašper Pibrovec (od 1801 do 1855) — Oberrichter

Po uvedbi občinskega zakona 1849 pa še:

— 1855 Gašper Pibrovec — župan
1860 — Janez Zupan (Bevčev) — Gemeindevorsteher

1872 — Jožef Jalen (1822–1877) — Bürgermeister

1873 — Karel Pibrovec (1834–1909)

1876–1879 Matija Pirc (Lodnar), (1837–1887)

1881 — Lovrenc Magušar (1822–1901)

1888 — Valentin Klinar (1840–1902)

1891–1894 Tomaž Šušteršič (od 1849 do 1915)

1894–1902 Luka Hafner (1859–1935).

V 20. stoletju so bili župani še: Ignac Ažman, Matija Lazar, Filip Kavčič, Franc Petrač in Fran Šolar (1941–1945).

Ob koncu preglejmo še nekaj zanimivosti iz življenja in dela nekaterih kroparskih županov:

Ignac Jakob Potočnik (1756–1816) je bil sin Gregorja Potočnika in Ane Marije Toman, brat slikarja Janeza Potočnika. Poročil se je leta 1783 z Marijo Pegam, imela sta 14 otrok. Potočnikova hiša je bila komaj lučaj oddaljena od plavža Zg. fužine in je bila nekaj fužinarski dvorec. Tako je tudi Ignac postal železarski strokovnjak, od leta 1785 do 1788 je bil upravitelj Zoisovih fužin v Bohinju. Po letu 1800 ga najdemo v uradnih dokumentih kot predstojnika fužine Kropa (Schiedsgericht des Bergwerks Kropp). V dobi francoske okupacije je bil postavljen za župana, tajnik (notar) Ignac Potočnik (leta 1814) je bil verjetno že njegov sin, rojen 1894. Podatke za vpise v rojstno knjigo je potrjeval fužinski »kirurg« Luka Zupan.

Franc Šuler »Šmela« (1793–1849) je bil »oberrichter« dobrih dvajset let; od 1827 do 1848 ga sledimo v uradnih spisih, večinoma imovinskega značaja (intabulacije, zadolžnice, ekstabulacije). Leta 1811 se je poročil z Marijo Fister, imela sta pet otrok. Njegov sin Benjamin (1829–1901) poročen 1852 s Hedviko Potočnik, je bil tudi ugleden občinski mož, ukvarjal pa se je bolj s fužinskimi zadevami.

Gašper Pibrovec »Pačon« (1801–1855) je bil po uvedbi občinskega zakona leta 1849 prvi izvoljeni kroparski župan »Bürgermeister«. Kot sin fužinarja Tomaža je obiskoval ljubljanske šole (normalko in gimnazijo), leta 1813–1814 je bil sošolec Franceta Prešerna (glej Fr. Kidrič: Prešernov album, str. 28–29). Okoli 1830 se je poročil s Karolino Kapus iz Kamne gorice; izmed desetih otrok je najbolj znan sin Karel, zadnji ravnatelj Zg. fužine. Gašper Pibrovec je leta 1853 kot župan podpisal v Radovljici sporazum o žebljarskem redu (okrajni glavar Janez Pajk), leta 1855 pa je umrl ob epidemiji kolere.

Janez Zupan »Bevčev« (1814–1895), okoli leta 1858–1860 kroparski župan, sin Gregorja in Marije r. Kristančič, se je leta 1838 poročil z Jožefo Praprotnik, leta 1869 pa z Johano Smrekar.

Lovrenc Magušar (1822–1901), sin Matjeva in Marije r. Gašperin, se je leta 1843 poročil s Heleno Škriba in se priženil v hišo št. 31 (bivši »Pekel«). Med njegovimi otroci se je najbolj povzpел fužinar in kovaški podjetnik Jurij.

Valentin Klinar (1840–1902), sin Jerneja in Lize r. Poglajen, se je leta 1865 poročil z Jero Magušar (Lovrenčev). Leta 1886 je kupil od Potočnikovih (Johanovih) hišo št. 83, ki je še danes poznana kot »Klinarjeva«.

Tomaž Šušteršič (1849–1915), posestnik in trgovec, doma iz Kamne gorice 22, sin fužinarja Antona in Terezije r. Pavlič, se je leta 1880 oženil v Kropi z Lizo Zupan-Bevčev, pokopana sta v Radovljici. Pomemben je kot kovaški podjetnik, čebelar — trgovec in kroparski župan. Pri občinskih volitvah leta 1890 se je Šušteršič s sopodpisniki pritožil na okrajno komisijo zaradi pomanjkljivosti v sestavi volilnega imenika, dosegel ponovne volitve in bil nato izvoljen za župana.

Volilno pravico je takrat imelo v Kropi 112 upravičencev, razdeljenih po višini davka v tri volilne razrede; v 1. razredu so bili državni uradniki (župnik, kaplan in nadučitelj) ter devet najbogatejših z letnim davkom od 44 do 90 goldinarjev. V drugem razredu jih je bilo 15, med njimi kot pravni osebi tudi Zg. in Sp. fužina, z davkom od 20 do 42 gold; v tretjem razredu 85 upravičencev z davkom do 20 goldinarjev.

Luka Hafner (1838–1935), sin Jerneja in Marije r. Bertancelj, se je leta 1878 poročil z Marijo Šolar; bil je med ustanovitelji žebljarske zadruga in kroparski župan od 1894 dalje najmanj tri mandatne dobe.

K občinski upravi spadajo končno tudi občinski slugi; to je bil v 2. polovici 19. stol. Marka Zmitek (1823–1903). V mladih letih je bil kovač, pri poroki hčerke Marije leta 1869 pa je vpisan v poročni knjigi kot »rihtni hlabece« — občinski sluga. Bil je na stara leta nočni čuvaj, zadnji, ki je ponoči v Kropi še »ure pel«.

Viri:

Arhiv in knjižnica Kovaškega muzeja.

Matične knjige kroparske župnije.

France Bratkovič

Zapiski z dijaškega stojišča

Nikolaj Pirnat: Slavko Jan kot Romeo

(Nadaljevanje iz prejšnje številke)

Kot koncesija predmestju se je po mnogih letih zopet pojavil na odru Mlinar s svojo hčerjo, njima se je pridružilo še nekaj cenenih burk kot Trije vaški svetniki, Turške kumare in podobno. Teh repertoarnih spodrslijav ne nihče kaj dosti očital, zato pa se je na upravo zgrnil plaz obtožb in zgražanj zaradi uprizoritve Zuckmayerjeve komedije Veseli vinograd, ki je ne gre enačiti s spredaj naštetimi. V tej naturalistični komediji iz življenja obrenske vinogradske pokrajine smo med drugimi slišali tudi kak vinsko nadahnjeno krepkejši dovtip in gledali nekaj vročih ljubezenskih prizorov, skratka stvari, kakršne sem pogosto opazoval pri martinovanjih po dolenjskih zidanicah. Vrsta poklicnih in nepoklicnih kritikov je v vroči skrbi za moralno zdravje slovenskega ljudstva ogorčeno napadla vodstvo gledališča zaradi te uprizoritve. Moralni policaji so celo privedli med predstavo demonstracije, tako da je bila igra pod pritiskom čez čas umaknjena z repertoarja. Podobno sodbo o kvarnem vplivu Zuckmayerjeve igre za moralo nemškega naroda je imel tudi Hitler, zato se je pisatelj moral reševati z begom v tujino.

Nekako ob istem času se je dogodila podobna provokacija v operi. Pri neki predstavi so zagnali klerikalni akademiki ogorčen protestni hrup, češ da plesalke niso bile oblečene v trikoje, ampak da so pohujšljivo kazale nago kožo na nogah, skratka v operi se dogaja javna nemoralnost. Ta dodatni primer me je še celo potrdil v prepričanju, da je vse hrupno ogorčenje in moralno zgražanje samo z določenim namenom zaigrana tartifščina in le izjemoma izraz preproščine srca. Z veseljem vinogradom se je v Drami začel, sicer pokrit z moralnimi kategorijami, kulturni politični boj za svetovno nazorsko usmerjenost slovenske gledališke kulture.

Sredi tridesetih let so dogajanja doma in v svetu bolj kot kdaj prej in zlasti med mladimi izobraženci kepila levičarsko usmerjenost. Marsejski atentat, prihod nacistov na oblast v Nemčiji, delavski nastop na Dunaju, ki ga je klerikalni režim zatrl s topovi, in zatem španska državljanska vojna, vsi ti dogodki so zmeraj ostreje ločevali duhove na Slovenskem. Tudi razmere doma, zmeraj hujši pritisk na vse

napredno ter približevanje vlade fašizma, so ljudi silile v odločanje in zmeraj več je bilo tistih, ki so se nadejali učinkovitega odpora fašizma le še od Sovjetske zveze. Zmeraj močnejši levi tok je poizkušala zajeziti napadalna Straža, društvo klerikalnih visokošolcev, ki ga je duhovno usmerjal profesor bogoslovja Ehrlich. Njihovo glasilo Straža v viharju se je zavzemalo za totalitarno korporacijsko vladavino. Bojeviti Stražarji so se pripravljali, da čimprej zasedajo vodilna mesta v javnem in kulturnem življenju. Od nacistov so prevzeli krilatico »kulturni boljševizem«, ki da se razrašča po slovenskih kulturnih ustanovah, zlasti v gledališču, in zastuplja slovenski narod. Značilen primerik »kulturnega boljševizma« da je uprizoritev komedije sovjetskega pisatelja Škvarčina Tuje dete.

Tuje dete je prisrčna komedija, v kateri se komični zaplet razvije iz starega dramaturškega prijema zamenjave. Igralska začetnica pripravlja vlogo mladega dekleta, ki pričakuje nezakonskega otroka. Glasnemu učenju vloge prisluhnejo ljudje iz njene okolice in sprejmejo povedano za resnico. Način, kako se na nezaželjeni dogodek odzivajo njeni ljudje, staroveški zakonski par, naduti inženir, mladi študent in drugi, razkriva v vrsti komičnih situacij njihovo notranje bistvo. Igro je režiral in opremil Bojan Stupica. Zgledno urejeni odski prostor je imel strogo arhitektonsko zasnovano, saj je bil režiser po izobrazbi arhitekt. Iz tako organiziranega prostora je snoval svojo zamisel. V njej so bile že jasno nakazane tiste prvine čiste teatralike, ki jo je do popolnosti razvil v povojni uprizoritvi Držičeve renesančne komedije Dundo Maroje.

Stražarje seveda v resnici ni burilo nedolžno Tuje dete, čeprav ni tajilo svojega sovjetskega očeta. Bilo je le izgovor za silovit, toda jalov napad na gledališče, v katerem lahko poleg mnogih sumljivih celo dva režiserja, Bratko Kreft in Bojan Stupica, ki svojega marksističnega svetovnega nazora niti ne tajita.

Iz tridesetih let bi naštel še nekaj uprizoritev, ki so posebej ugodno odmevale pri občinstvu. Omenil sem že Klabundovo priredbo Praznik cvetočih česenj. Nenavadno okolje, z liriko prežeta melodramska zgodba o zvestobi in žrtvovanju, ter domiselna režija sta pritegnila gledalce. Pretresla jih je tragična usoda mladega para (Vida Juvanova in Slavko Jan), ki je dekle žrtvovana, da bi rešila mladega princa, pa ga potegne s seboj v smrt.

Zanimanje za severnjaški svet, ki so ga pri nas v tridesetih letih zbudili prevodi iz skandinavske književnosti, je spodbudilo tudi dramo, da je posegla v ta prostor. Z družinsko dramo finske pisateljice Helle Vuolijoki Žene na Niskavuoriju je podala zanimivo podobo severne zemlje, mladega gospodarja posestva med tremi ženskami, materjo, ženo in ljubico. Igralsko dognan ženski trio so bile Vida Juvanova kot bolehnata, neljubljena žena, zmagovito mladost, ki hodi svojo pot je predstavljala Mira Danilova, osrednja osebnost pa je bila Marija Vera, oblikovalka niskavuorijske gospodarice, ponosne na veličino

starega doma, življenjske izkušnje, toda modro presojojčča in razumevajoča.

Iz tega razdobja mi je posebej v spominu še ena stvaritev Ivana Levarja. Poznana zgodovinsko zgodbico, ko je Napoleon v Egiptu odvezel svojemu častniku ženo in se je v kratkem naveličal, je v dramski obliki pod naslovom Siromakovo jagnje obdelal Stephan Zweig. Pisatelja zanima moralno vprašanje pravičnosti in nasilja, človečnosti in oblastnosti. Zapleteni značaj nesrečnega poročnika, ki iz podrejenosti in velikega človeškega ponižanja vzkipi v silovito upornost, je Levlar gradil v skrbno rastočem stopnjevanju do dramskega viška.

Poseben in za oblastnike neprijetno nepričakovano je bil odziv gledalcev na dve slovenski drami. Jože Kranjc je napisal dramo o dogajanju v profesorski zbornici Direktor Čampa. V njej je orisal vzdušje v majhni skupnosti, nastali zaradi hudega spora med mladim suplentom in ravnateljem šole. Nekateri so sicer iskali pod maskami posameznikov živeče osebe, toda večina je razpoznala pod samolastnim direktorjem le simbol krivičnosti in javno obtožbo takratnih razmer. Zato je drama kljub mnogim šibkostim doživela več od običajnega števila ponovitev.

Rahlo prikrita manifestativnost ob predstavah Direktorja Čampe se je povsem razkrila pri nekaj let kasnejši novi uprizoritvi Hlapcev v režiji Cirila Debevca. Ostre in izbožujoče Cankarjeve besede so dvignile dvorano v do takrat še nepoznano glasno odobravanje in neposredne protirežimske demonstracije.

V letu uprizoritve Hlapcev ni nihče več mogel zapirati oči in si zatiskati ušes. Ko sem v začetku tridesetih let prebiral Mein Kampf, sem z od mene mnogo pametnejšimi ljudmi vred sodel, da so to v neprebavljivi nemščini napisane blodnje neresnega in nenevarnega zaletela. Toda iz Pandorine skrinjice ni pristopical chaplinski diktator – klovn, ampak je nad svet planilo poseebljeno zlo in gorje. Na naših mejah so že vihrali kljukasti križi, staro grajsko poslopje je postalo zatočišče židovskih beguncev, ki so begali iz države v državo, se začasno zatekli k nam, njihova pot pa se je za večino končala v taboriščih smrti. Pozne jeseni tega leta je bila cesta proti Trstu polna motornih vozil Poljakov, ki so po izgubi države hiteli v Francijo da od tam nadaljujejo boj.

Vladajoči razred Jugoslavije pa se je odkrito spajdašil s fašizmom. Na stečaj je odprl vrata nemški propagandi, ki naj s prikazovanjem sile svojega orožja že v naprej stre voljo do odpora. Sprememba oblasti v marčni noči je postala resnični preobrat šele, ko se je v jutranjih urah ves Beograd razlil po ulicah in povedal, da ne ta država ne to ljudstvo nista na prodaj. Za tem so prišla štiri dolga leta odpora in trpljenja, žrtev in junaštva, dokler nisem po domala treh decenijah spet stal v gosti množici na istem velikem trgu in poslušal oznanilo novega, drugačnega časa. Kar je sledilo temu maju, spremembe v družbenem in kulturnem življenju, kar se je razvilo novega v Drami, vse to je že sedanost.

Črtomir Zorec

Spominska soba Simona Jenka v Kranju

Bilo je lanskega 2. decembra – na predvečer obletnice Prešernovega rojstnega dne – ko je bil pesniku Sorškega polja vsaj del dolga poravnani. V Kranju, v eni od pritličnih sob Prešernove smrtne hiše, je bil urejen spominski prostor, posvečen Simonu Jenku. S prizadevnostjo in s skrbjo kustode Bebe Jenčičeve pa s sodelovanjem in nasveti nekaterih naših najvidnejših jenkoslovcev, je bila prezentacija biografskih listin, pesniških del in krajevnih podob strokovno neoporečno urejena in odprta javnosti na vpogled.

Tako gostuje mlajši brat pri starejšem bratu – pesniku. Kajti sobe Jenkove smrti (Pot na kolodvor št. 1.) prvo nadstropje, ozka sobica z enim oknom s pogledom na Smarjetno goro) ni bilo mogoče organično vključiti v muzejsko strukturo in je taka rešitev, kot je sedaj, pač najustreznejša.

Vidim pa v tem muzejsko-spominskem sožitju tudi določeno paralelo z nemškim Weimarjem. Tamkaj je urejen (seveda v veliki palači) tudi skupen literarni muzej pesniškima tovarišema Goetju in Schillerju.

Milo se stori človeku ob misli, da je Prešernov spominski muzej lociran v najbolj ubogi hišici bogate kranjske trgoveške ulice, v hiši z najbolj grdosivo fasado. In da je Jenkova spominska soba v hiši ena od najmanjših, najbolj vlažnih in najbolj temnih, saj sonce vanjo nikoli ne posije.

To je nekdanje priročno skladišče za kavarnico, morda je bila tu celo drvarnica. Zaradi lepe in značilne obokanosti pa je v zadnjem, muzejskem času dobila ime – gotska soba.

No, črne in trpke misli stran! In k stvarnemu opisu (nekaki javni kulturni registraciji):

»Gotska soba« ima za tloris nepravilen kvadrat s stranicami 437 × 437 cm. Strop je rebrasto obokan. Okenci sta dve: eno zre na Tavčarjevo ulico, drugo, manjše, pa na hišno dvorišče. Vrata v sobo vodijo naravnost iz veže.

V sobi je nameščenih pet vitrin (150 cm × 50 cm) z biografskim literarnim in znanstvenim gradivom.

V prvi (šteto levo od vhoda) vidimo faksimile 135. strani iz Krstne knjige (Tauf-Register), kjer je prav na spodnjem koncu lista vpisano rojstvo Simona Košene, pozneje prepisanega na očetov priimek.

Zraven je faksimilirana 131. stran iz knjige umrlih (Sterb-Register). Po naključju je tudi tu vpisana pesnikova smrt prav na dnu strani. 18. oktobra 1869 umrl Simon Jenko je do smrti stanoval v hiši Mesto št. 56 (danes Pot na kolodvor št. 1)

Poleg teh dveh biografskih življenjskih mejnikov je v vitrini videti tudi šolsko

častno knjigo (Buch der Ehre) za leta 1809 do 1865, v kateri je mali Simon zabeležen kot prvošolček l. 1845.

Dragocen dokument – izvornik! – je kupo-prodajna pogodba med Jakobom Jamnikom in Francem Sušnikom, ki jo je koncipient dr. Prevca sestavil, lastnoročno napisal in podpisal Simon Jenko l. 1864 (pet let pred smrtjo).

V drugi vitrini je prezentiran faksimile Jenkove strani iz Kataloga c. kr. akademške gimnazije v Kranju l. 1855.

Zraven leži faksimile slovitih Vaj z Jenkovo pesnitvijo »Dan Slovanski«, z Zarnikovo »Karino« in Jenkovo lastnoročno pisano »Takole pravim, govorim...«

V taisti vitrini je tudi faksimile rokopisa »Pesmi« iz zapuščine Frana Levstika.

Tretja vitrina vsebuje faksimiliran rokopisni izvod Pesmi, ki ga je pesnik podaril mecenu doktorju Sterbencu. – Zraven je faksimile prvotnega zapisa poznejše Pobratimije, to pot naslovljene kot Pobratimstvo.

Četrta vitrina hrani izvornike večine izdaj Jenkovih pesmi, rečem lahko, tu je zaklad Jenkovega duha, tu je njegova pesniška zapuščina in njegovo filozofsko izročilo.

Pesmi. Založil Simon Jenko. 1865. Založil Janez Giontini v Ljubljani. Tiskali Leykamovi dediči v Gradcu.

Izbrane pesmi Simona Jenka. – Izbrala in uredila Avgust in Dušan Pirjevec. Risbe Miroslava Oražna. Ob 75-letnici izida prvotiska izdala Akademska založba v Ljubljani. 1940.

Leta 1965 je Cankarjeva založba v Ljubljani ponatisnila izdajo Akademske založbe.

Simon Jenko, Obrazi uredil in spremno besedo napisal France Bernik; ilustriral Janez Bernik; Večni so sopotniki. Bibliofilska zbirka. DZS 1962

Simon Jenko, Zbrano delo I. in II.
I. Pesmi 1865, Nezbrane lirske pesmi
II. Nezbrane epsko-lirske pesmi in dialogi; pesem v nemščini; prevodi iz nemščine; dodatek pesmi; pripovedni spisi, dodatek pripovednim spisom.

Simon Jenko, Pesmi, 1865 – faksimile. – Uredil in spremno besedo napisal Janko Kos. Ilustrirala Cita Potokar. Opremil Janez Vidic. – Iz slovenske kulturne zakladnice št. 16. Založba Obzorja, Maribor, 1974.

Simon Jenko, Izbrano delo. Izbral in uredil; študijo v Romantika in realizem pri Simonu Jenku napisal dr. France Bernik. – Tretja, dopolnjena izdaja. Lesorez na ovitku delo Mihe Maleša. – Knjižnica Kondor št. 10. – Mladinska knjiga 1976.

Simon Jenko in Simon Gregorčič. Izbrano delo. Uredil Josip Vidmar. Zbirka Naša beseda. Ljubljana, Mladinska knjiga 1977.

Peta vitrina vsebuje dela s področja jenkoslovja:

Jože Pogačnik, Jenkov problem. 900 let Kranja. 1960.

Matjaž Kmecl, Jenkova pripovedna proza (razmerje med ljudsko godčevsko tradicijo in romantično literarno šolo). – Jezik in slovstvo XVIII – št. 5. Leto 1972 – 1973.

France Bernik, Lirika Simona Jenka. – Slovenska matica v Ljubljani. 1962.

France Bernik, Simon Jenko in gorenjska pokrajina. – Kranjski zbornik 1970.

Boris Paternu, Jenkova filozofska lirika. – Jezik in slovstvo 1973 – 1974.

Jože Pogačnik, Neznani Jenko Boris Paternu, Pogledi na slovensko književnost. Študije in razprave. Partizanska knjiga, Ljubljana 1974.

Struktura in funkcije Jenkove parodije v razvoju slovenske romantične epike.

Jenkova filozofske lirika. Filip Kalan, Med Trubarjem in Moderno. – Naša beseda 1974. Mladinska knjiga.

Na stenah Jenkove spominske sobe vise štiri fotografije (60 cm × 50 cm) in sicer: Hiša v Prašah, Hiša smrti v Kranju, Pesnikov nagrobnik v Prešernovem gaju in Panorama starega Kranja.

V kotu, na podstavku, stoji odlitek pesnikovega poprsja s spomenika na Podreči. Kipec je visok 48 cm.

(Nadaljevanje na naslednji strani)

(Nadaljevanje s prejšnje strani)

POPRAVEK IN DOSTAVEK

V zapisu o Jenkovih Lavrah (v prejšnji številki Snovanj) se je vrnilo nekaj napak. — V petem stolpcu, v sredini je prav: Prišla pa je **senca** — ne »sama«; v šestem, zadnjem stolpcu, je v citirani pesmi deveti verz treba brati: tak' **pohojeno** — ne »pokojno«; v četrty vrsti zadnjega poglavja je prav: **doktorja** — ne »dohtarja« Prevca. — Tudi ime Lavoslavinoga očeta je treba spremeniti. Ne Anton, pač pa Martin Kuralt.

No, če sem že toliko let hodil Po Prešernovih stopinjah, zakaj ne bi stopal tudi Po Jenkovih stopinjah; vsaj po onih dolenskih krajih, kjer se je zdramila njegova prva ljubezen. V mislih imam Lavoslavo Kuraltovo.

Jenkoslovju je znan podatek, da so Lavoslavini starši Simona Jenka, domačega učitelja njihovih otrok, še kot novomeškega gimnazijca, vabili v Semič, kjer so imeli v lasti graščini Podturn in Smuk. — Niko Zupanič pa meni, da je Jenko prihajal tudi še kot ljubljanski sedmošolec in osmošolec v času velikih počitnic h Kuraltovim v Semiču v gosti.

Semič v Beli krajini — le kdo od vinoljubivih rojakov ga ne pozna, vsaj po imenu. Kajti kraj ob belokranjski železniški progi je en sam s trto zasajen breg s stotirimi belimi zidanicami. Kot bi golobje posedli po pobočju Gore, visoke 547 m nad morjem.

Profesorja dr. Roman Savnik in Ivan Simonič takole opisujeta Semič in grad, ki ga jenkoslovje omenja v zvezi s pesnikovo mladostno ljubeznijo do Lavoslave Kuraltove — »grajske gospodične«, hčerke upokojenega deželnega svetovalca Martina Kuralta, tedanjega lastnika Smočkega gradu.

»Semič je bil dolgo dobo podložen gospodom Semeničem, ko so si bili postavili grad na istoimenskem vrhu (Semenič, 575 Nm). Bil je med najstarejšimi na Slovenskem. Kljub ugodnemu strateškemu položaju so ga Semeniči zaradi odročnosti po nekaj stoletjih zapustili ter si zgradili niže in bliže Semiču grad na Smuku. Stari grad je že v dobi Valvasorja tako razpadel, da je bil komaj opazna razvalina. Novi grad, ki ga je ljudstvo imenovalo Smuk ali Smočki grad, se je hitro uveljavil. Žiga Semenič je v njem l. 1585 vzdrževal predikanta. — Za Semeniči so tu gospodovali Lichtenbergi, za njimi pa od leta 1836 dalje naši Kuralti. Le-ti pa so ob koncu 19. stoletja veleposestvo prodali nekemu Kavšku iz Ljubljane; ta pa ga je potem prodal naprej nekim židovskim bogatašem. Ti so grajsko posest razprodali po kosih. Današnji lastnik parcele, na kateri se je bohotil nekdanji grad, je kmet Hutar iz bližnje Sadinje vasi.

Nad vasjo Vrtača pri Semiču, že v pobočju vinorodne Gore leže razvaline gradu Thurn; v ljudski govorici Podturn. Pravijo mu pa tudi Kureč grad, pač po nekdanjem lastniku, deželnemu svetniku Kuraltu, gostitelju mladega Simona Jenka.

Prvotno je bil Podturen le pristava gradu Smuka nad Semičem. Šele kasneje so namesto pristave zgradili pravi grad, ki je postal tudi središče samostojne gospodarskega.

Grad je bil visoka stavba kvadratnega tlorčta, kar je še očitno iz lege razvalin. Ohranjen je še zidani grajski kozolec »topljar« in v stanovanjske namene preurejeno staro grajsko gospodarsko poslopje. Zadnji lastnik Podturna ali Kureč grada je bil semiški domačin Šušteršič, ki pa je dal že precej dotrajano grajsko stavbo leta 1902 skoro do tal podreti. Zakaj — tega pa nisem zvedel.

No, bolj kot ti posestniki, me je slejkoprej zanimala očitno prijateljska vez med graščakom Kuraltom in ubogim dijačkom Simonom Jenkom.

Že dlje časa je namreč glodalo v meni vprašanje, kako da si je ugledni in bogati (bil je lastnik dveh velikih grajskih posestev pri Semiču) Martin Kuralt izbral prav Simona Jenka za domačega učitelja svojih otrok. Odgovarjal sem si, da je nečaka pač priporočil stric Nikolaj, profesor v novomeški frančiškanski gimnaziji. Simon je moral biti nanj silno navezan; saj je brž po tem, ko je bil stric poklican v kamniški frančiškanski samostan, zapustil Novo mesto in nadaljeval šolanje (sedmi in osmi razred) v ljubljanski gimnaziji.

Ko pa mi je pred nedavnim genealoginja Antonija Šifrer iz Žabnice sporočila, da je bil Martin Kuralt, doma iz bližnjih Dorfarjev, iz hiše iz katere je izšel tudi sloviti pravnik Tomaž Dolinar (1760–1839), mi je prišla v misel domneva, da je bil pri izbiri učitelja za Kuraltove otroke le določen čustven, domačijski nagib: oba sta bila sinova Sorškega polja!

Martin Kuralt, oče Lavoslave, Jenkove prve Lavre, je bil nečak pravnika Dolinarja pa tudi nečak preporoditelja in pesnika Martina Kuralta, upornega belega meniha...

Rod Kuraltov, ki izvira iz Žabnice, je zelo star. Že leta 1383 je zapisan v loških urbarjih neki Chorolt (t.j. Kuralt).

Tako bi bil z nekako domačijsko prizrženostjo, utemeljen nagib deželnega svetnika Martina Kuralta, da si je izbral za učitelja svojih otrok prav Simona Jenka. — Utegniti pa je bilo le naključje ali pa upoštevanje priporočila očca Nikolaja? Kdo bi to zdaj vedel — saj je minilo od Jenkovih novomeških dni že kar 130 let!

Ob Ločenski cesti leži sedanje novomeško pokopališče. Tik za Trdinovim grobom in blizu groba Jakčevih staršev, stoji lep nagrobnik (bel marmor) ob sicer zapuščenem, pozabljenem grobu Jenkove oboževanke Lavoslave Kuraltove.

Zbledel napis se le da prebrati: Janez Logar, sodni nadsvetnik v p., 1820–1903 in soproga Leopoldina roj. Kuralt, 1840 do 1876.

Svojcev ni več (na grob zataknjen listič grozi, da bo grob prekopan, če ne bo plačana najemnina za prostor), zadnji je bil najmlajši sin Lavoslave — bil pa je ob bombardiranju Novega mesta 3. oktobra 1943 ubit, skupaj z ženo in hčerko (Miroslav-Friderik Logar, nekdanji kočevski okrajni glavar).

Prav zdajle imam priložnost, povedati nekaj manj znanih podatkov o Jenkovi Lavoslavi:

Rojena je bila l. 1840 v Ljubljani kot drugi otrok deželnega svetovalca v pokoju Martina Kuralta (1790–1853) in Terezije roj. Grath iz Koroškega Pliberka (1814 do 1884). Lavoslavini oče je imel z ženo Terezijo še pet sinov: Didimusa, Edvarda, Teodorja, Karla in Franca.

Nagrobnik Lavoslave Logar roj. Kuralt na ločenskem pokopališču pri Novem mestu

Sodobni viri (časniki) vedo povedati, da je bila Kuraltova rodbina — četudi graščaka — narodno zelo zavedna. Njihov dom v Podturnu je bil zbirališče narodnjakov. —

Bilo bi napak, ko bi na Lavoslavini grob pozabili in ga — izgubili. Saj naključje samo kaže, da je prav Novo mesto dalo poslednje počivališče tako Prešernovi Juliji, kot Jenkovi Lavoslavi... Iz spoštovanja do obeh naših prvih poetov, ohranimo tudi dobro misel na njuna pesniška ideala.

SNOVANJA — posebno kulturno rubriko Glasa urejajo: Jože Bohinc, Benjamin Gracer, Janko Krek, Andrej Pavlovec (likovna umetnost, umetnostna zgodovina, arhitektura, urbanizem), France Pibernik (leposlovje, literarna zgodovina), Niko Rupel, Janez Šter, Albin Učakar (odg. urednik), Črtomir Zorec (kulturna zgodovina), Olga Zupan (zgodovina, arheologija, etnologija, spomeniško varstvo).